MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

EVALDAS LAPIENIS

FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS VALSTYBĖS ĮMONĖSE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. A. Balkevičius

VILNIUS, 2016

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS VALSTYBĖS ĮMONĖSE

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N30005

Vadovas
doc. dr. A. Balkevičius
2016 04 08

Recenzentas
doc. dr. Liucija Birškytė
2016 04 08

Atliko
FVmns4-02 gr. stud.
E. Lapienis
2016 04 04

VILNIUS, 2016

TURINYS

ĮVADAS 6
1. FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS 8
1.1. Rizikos valdymo procesas ir rizikų rūšys 8
1.1.1. Rizikų valdymo procesas 8
1.1.2 Rizikos rūšys 13
1.2. Finansinės rizikos samprata ir jos valdymas 16
2. VALSTYBĖS VALDOMOS ĮMONĖS VEIKLOS SPECIFIKA 27
3. METODOLOGINĖ DALIS 35
4. FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS VALSTYBĖS ĮMONĖJE 47
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS 57
LITERATŪRA 60
ANOTACIJA 64
ANNOTATION 65
SANTRAUKA 66
SUMMARY 68

LENTELĖS

1 lentelė. Rizikos vertinimas (%)

2 lentelė. Mokėjimo termino pradelsimas (dienomis)

3 lentelė. 2014 metais atlikti viešieji pirkimai pagal būdą

4 lentelė. Konvergencinio interviu schema

5 lentelė. Lietuvoje veikiantiems komerciniams bankams ir juos patronuojantiesiems bankams, kurių paslaugomis naudojosi audituotos įmonės, 2012–2013 m. suteikti kredito reitingai

PAVEIKSLAI

1 pav. Rizikos valdymas

2 pav. Rizikos valdymas

3 pav. Rizikos valdymo procesas

4 pav. Rizikos žemėlapis

5 pav. Rizikos valdymo strategijos

6 pav. Rizikos analizė

7 pav. Valstybės įmonių skaičiaus dinamika 2003-2008 metais

8 Pav. Literatūros apžvalgos procesas

9 Pav. Interviu tipai

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Valstybės įmonės, kaip ir kitos juridinės formos įmonės, valdydamos savo piniginius išteklius ir atlikdamos kitas savo veiklai užtikrinti būtinas finansines operacijas, patiria finansinę riziką. Finansinės rizikos valdymo efektyvumo klausimas Lietuvos valstybės įmonėse tapo ypač aktualus po 2011 m. įvykusio „Snoro“ banko bankroto, dėl kurio lėšų prarado 34 valstybės įmonės, valstybės valdomos akcinės bendrovės ir uždarosios akcinės bendrovės. Bendra prarastų lėšų suma viršijo 207 mln. Lt arba 60 mln. Eur.

Po šių įvykių Valstybės kontrolė atliko auditą Finansų ministerijoje, Ūkio ministerijoje, Viešųjų pirkimų tarnyboje, 29-iose valstybės įmonėse, akcinėse bendrovėse, uždarosiose akcinėse bendrovėse, viešosiose įstaigose. Audito tikslas buvo įvertinti, ar valstybės valdomos įmonės taiko finansinės rizikos valdymo priemones. Buvo audituojamas 2012-2013 metų laikotarpis.

Šio audito metu įvertinus 29 įmones buvo nustatyta, kad valstybės valdomose įmonėse finansinė rizika valdoma nepakankamai. Net 31 proc. vertintų įmonių neturi finansinės rizikos valdymą reglamentuojančio įmonės dokumento. Dvi įmonės priklausančios vidaus reikalų ir švietimo ir mokslo ministerijoms nepasitvirtino finansinės rizikos valdymą reglamentuojančio dokumento net ir po to, kai bankrutavus bankui „Snoras“, prarado beveik 17 mln. Lt. Beveik pusėje tirtų įmonių nereglamentuotas finansinės rizikos valdymo procesas, tai yra įmonėse nepaskirti asmenys ir padaliniai, atsakingi už pasiūlymų investuoti rengimą, teikimą ir sprendimų priėmimą bei nenumatyta atskaitomybė įmonių valdymo organams už investavimą.

28 proc. įmonių nenustatyta, į kokias finansines priemones įmonė gali investuoti savo laikinai laisvas lėšas. Taip pat nedidelė dalis įmonių yra nusistačiusios finansinės rizikos valdymo limitus ir daugelis jų nediversifikuoja savo finansinių išteklių.

Taip pat dėl veiklos specifikos nėra aišku, kaip taikyti Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatas, valdant finansinę riziką ir įsigyjant bankų ir investavimo paslaugas, todėl įmonės ne visais atvejais laikosi Viešųjų pirkimų įstatymo reikalavimų.

Įmonėms sudėtinga laiku įvertinti bankų būklės pokyčius ir komercinių bankų patikimumą, nes ne visais atvejais aišku, ar kredito rizikos rodikliai yra aktualūs: ne visi banko kredito rizikos rodikliai yra skelbiami viešai, ne visi bankai nurodo kredito reitingą ar jo patvirtinimo datą. (Valstybės kontrolė, 2014)

Tokia susiklosčiusi padėtis parodo, kad didžioji dalis valstybės įmonių nesugeba tinkamai prognozuoti ir valdyti finansinės rizikos ir dėl to valstybė patiria didelius finansinius nuostolius. Taip pat autorius pastebi, kad mokslinėje literatūroje praktiškai nėra nagrinėjamas finansinės rizikos valdymas, kuris būtų adaptuotas valstybės įmonėms. Todėl darbe keliama tyrimo **problema** – kaip,

esamomis rinkos sąlygomis, valstybės įmonės gali efektyviausiai valdyti kylančias finansines rizikas.

Tyrimo objektas: Finansinės rizikos valdymas Lietuvos valstybės įmonėse.

Tyrimo tikslas: Išanalizavus finansinės rizikos valdymą valstybės įmonėse, pasiūlyti efektyviausius šios rizikos valdymo metodus.

Tyrimo uždaviniai:

1. nustatyti finansinės rizikos ir jos valdymo būdų specifiką;
2. nustatyti valstybės įmonės veiklos specifiką;
3. nustatyti taikytinus finansinės rizikos valdymo būdus.

Tyrimo hipotezė: Efektyviam finansinės rizikos valdymui valstybės įmonėse turi būti taikomi specializuoti šiai sričiai metodai.

Tyrimo metodai: Palyginamoji ir sisteminė mokslinės literatūros analizė ir sintezė, loginė analizė ir sintezė, interviu metu surinktos informacijos sisteminimas ir analizė.

Darbo struktūra: Darbą sudaro keturios dalys. Pirmojoje darbo dalyje nagrinėjama finansinės rizikos samprata, aptariama jos svarba, kitų rizikos rūšių kontekste. Nagrinėjami finansinės rizikos valdymo būdai, jų pranašumai bei trūkumai.

Antrojoje dalyje nagrinėjama valstybės įmonių specifika, jų skirtumai ir pranašumai su kitos juridinės formos įmonėmis. Apžvelgiama įstatyminė bazė reglamentuojanti šių įmonių veiklą. Jos poveikis įmonių valdymui ir sprendimų priėmimui.

Trečiojoje dalyje aprašoma metodologinė dalis, kaip ir kokiais metodais remiantis yra atliekamas tyrimas. Kaip renkama ir analizuojama informacija.

Ketvirtojoje darbo dalyje nagrinėjamas finansinės rizikos valdymas valstybės įmonėse. Analizuojami didžiausi trūkumai esamame finansinės rizikos valdymo procese. Nagrinėjamas viešųjų pirkimų įstatymo poveikis sprendimų priėmimui susijusiam su finansinės rizikos valdymu. Taip pat pateikiamas proceso aprašymas kaip turėtų būti valdoma rizika valstybės įmonėse.

1. FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS

Siekiant tinkamai valdyti finansinę riziką būtina gerai suprasti ne tik tai, kas laikytina finansine rizika, bet ir suvokti jos valdymo procesą. Finansinės rizikos valdymo procesas turi panašumų su kitų rizikų valdymo procesais. Todėl siekiant suprasti kaip valdoma finansinė rizika būtina suprasti bendrą rizikų valdymo procesą.

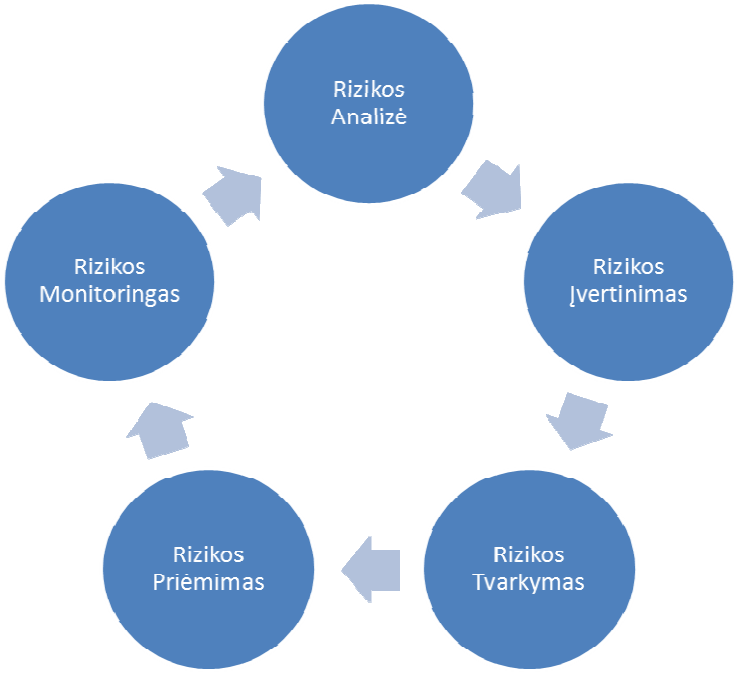
1.1. Rizikos valdymo procesas ir rizikų rūšys

Tam, kad tinkamai valdyti riziką reikia gerai suprasti jos valdymo procesą, jo etapus bei su kokiomis rizikos rūšimis susiduria įmonė.

1.1.1. Rizikų valdymo procesas

Šiandieninėje verslo aplinkoje praktiškai neįmanoma visiškai eliminuoti finansinę riziką, tačiau ją įmanoma valdyti. Finansinės rizikos valdymas yra sunki užduotis, kadangi verslo aplinka, kurioje veikia įmonės tampa vis kompleksiškesnė, greičiau kintanti ir konkurencingesnė. Dėl šios priežasties vis daugiau organizacijų pripažįsta nuoseklaus rizikos valdymo ir reikalavimų laikymosi metodų naudą. Organizacijos siekia rizikos valdymą ir atitikimą reikalavimams panaudoti tam, kad veiklos rezultatai būtų išskirtinai geri.

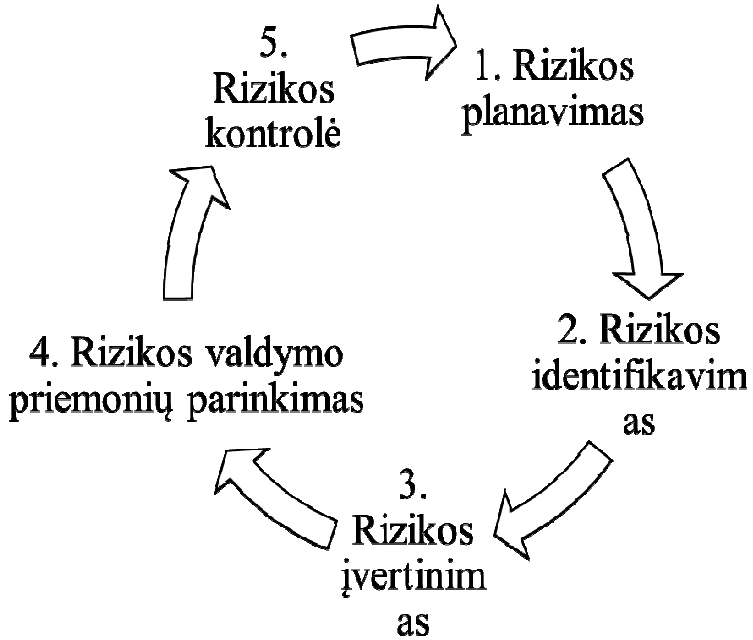
Tam, kad tinkamai valdyti įmonės finansinę riziką, autoriaus nuomone pirmiausiai reikia tinkamai suprasti šio valdymo procesą ir išsiaiškinti jo sudėtines dalis. Atlikus literatūros analizę aptikta daug rizikos valdymo proceso aprašymų. Vieni autoriai rizikos valdymo procesą suvokia kaip rizikos analizę, jos įvertinimą, tvarkymą, priėmimą ir rizikos monitoringą. Toks požiūris pavaizduotas 1 paveiksle.

Šaltinis: Balkevičius, 2015

1 Pav. Rizikos valdymas

Tuo tarpu kiti autoriai rizikos valdymą apibūdina kaip rizikos planavimą, identifikavimą, įvertinimą, valdymo priemonių parinkimą ir rizikos kontrolę. Toks autorių požiūris pavaizduotas 2 paveiksle.

Šaltinis: Balkevičius, 2015

2 Pav. Rizikos valdymas

Tačiau autoriaus nuomone rizikos valdymo procesas yra daug kompleksiškesnis nei aprašyta nurodytuose modeliuose. Taip pat šiuose modeliuose neatsiskleidžia rizikos valdymo proceso esmė.

Todėl autoriaus nuomone tiksliausiai rizikos valdymą apibūdina ir jo procesą atskleidžia trečiasis modelis, pateiktas 3 paveiksle. Kaip matyti paveiksle, rizikos valdymas susideda iš keturių etapų.

Rizikos nustatymas yra pirmas žingsnis jos valdymo procese. Šiame etape yra nustatomi riziką keliantys veiksniai ir sudaromas tokių veiksnių rinkinys. Antrasis etapas yra rizikos analizė arba įvertinimas. Šio etapo metu vertinama rizikos tikimybė bei jos galimų padarinių mastas. Tuomet rizikos yra reitinguojamos, sudaromi rizikos žemėlapiai, naudojami kiti rizikos įvertinimo metodai. Kuomet rizika įvertinama, tuomet prasideda trečias valdymo etapas, jos metu sudaroma rizikų valdymo strategija ir parenkami konkrečių rizikų valdymo metodai. Vėliau atliekamas rizikos auditas, tikrinama ar rizika valdoma efektyviai. Nustačius trūkumus, daromas valdymo priemonių tobulinimas, jų keitimas.

Šaltinis: Kurpickaitė, Šutienė

3 Pav. Rizikos valdymo procesas

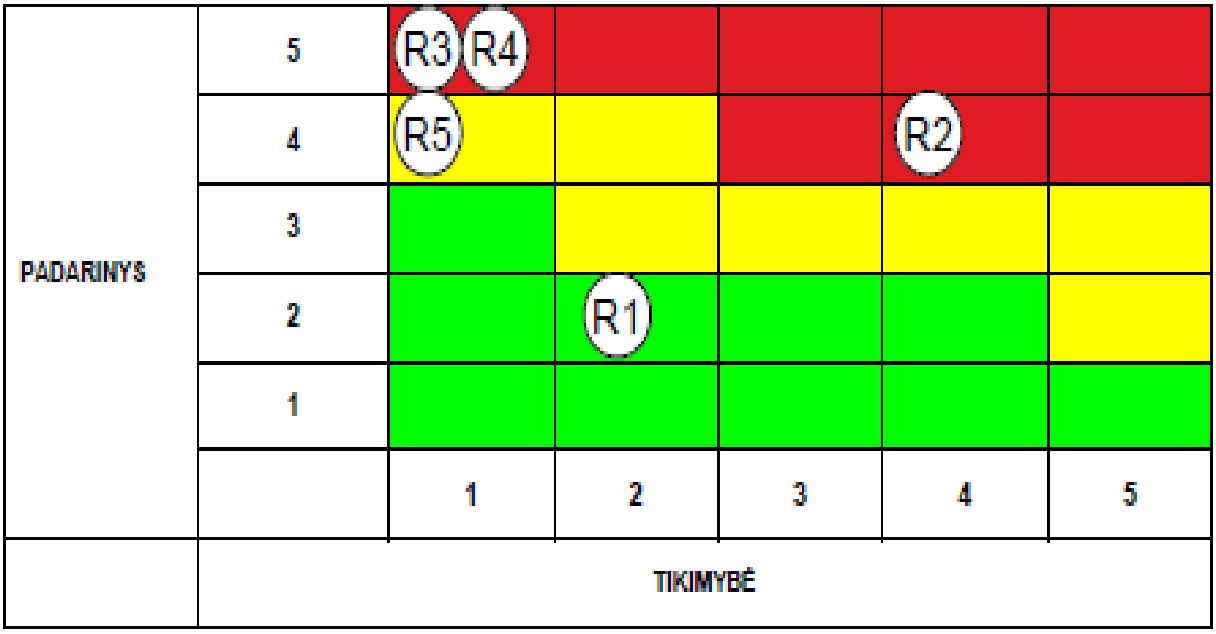
Toliau darbe bus aptartas kiekvienas rizikos valdymo etapas detaliau. Rizikos nustatymo etapas gali būti dviejų rūšių. Tai pirminis rizikų nustatymas arba pakartotinas rizikų nustatymas. Paprastai tai sietina su įmonės rizikų valdymo kultūra. Jei įmonė anksčiau nenustatinėjo rizikų ji turės atlikti pirmini rizikų nustatymą arba identifikavimą. Tuo tarpu jei įmonė jau yra atlikusi pirminį rizikų identifikavimą tuomet pakartotiną rizikų nustatymą ji gali atlikti arba periodiškai, pagal savo nusistatytą periodą, arba tik pasikeitus sąlygoms ar prieš priimant ypatingos svarbos sprendimus. Kaip minėta anksčiau rizikos nustatymo esmė yra sudaryti rizikos veiksnių, kurie turi

ar gali turėti neigiamos įtakos kažkokiai konkrečiai įmonės veiklos rūšiai ar visai įmonei. Šiam sąrašui sudaryti galima pasitelkti įvairius metodus tokius kaip: minčių lietus, srautų diagramos, SSGG analizė, įvairūs klausimynai ir apklausos (Dinu, 2012).

Sudarius esamos ar potencialios rizikos sąrašus atliekamas kiekvienos rizikos vertinimas. Rizikos vertinimas gali būti kokybinis arba kiekybinis. Kokybinis vertinimas paprastai atliekamas tuo atveju, kada rizikos negalima įvertinti, arba vertinimas būtų ypatingai sudėtingas, konkrečiomis, piniginėmis reikšmėmis. Kokybinė analizė, nors yra patogi dėl savo paprastumo ir nedidelio resursų poreikio, tačiau kokybinės analizės metu gauta informacija paprastai yra sunkiai suprantama, nes rizikos įvertinimas „didelė“ ar „maža“ paprastai yra gana sunkiai suvokiamas. Dėl šios priežasties paprastai praktikoje rizikos vertinimui naudojami kombinuoti metodai, turintys tiek kokybinės, tiek kiekybinės analizės bruožų. Naudojant kombinuotą metodą rizikos paprastai vertinamos dviem aspektais: pasireiškimo tikimybės ir jos padarinių mastu. Pasireiškimo tikimybės paprastai vertinamos procentais, tuo tarpu padariniai gali būti vertinami piniginėmis reikšmėmis arba balais. Paprastai tokiam vertinimui naudojamas ekspertinio vertinimo metodas. Šio vertinimo metu ekspertai priskiria procentines reikšmes kiekvienos rizikos pasireiškimo tikimybei ir vertines išraiškas ar balus šių rizikų mastui. Tuomet paprastai nustatomos rizikų ribos. Dažniausiai rizikos grupuojamos į leistinas, kritines ir katastrofines rizikas. Leistina rizika paprastai yra tokia rizika, kuriai pasireiškus įmonės veikla nepatiria didesnių sutrikimų, tuo tarpu kritinės rizikos ribos peržengimas, vykdant bet kurią veiklos operaciją, ilgam laikui pablogina ūkio subjekto veiklą, katastrofinės rizikos ribą peržengęs ūkio subjektas gali prarasti investicijas arba netgi patirti bankrotą.

Atlikus rizikos vertinimą rezultatai gali būti atvaizduojami rizikų registruose, kuriuose įvardijamos ir apibūdinamos rizikos, nustatomas jų poveikis ir tikimybė, taip pat rizikų žemėlapiuose, kuriuose įvardijamos ir atitinkamai sugrupuojamos pagrindinės rizikos, nustatomas pasiskirstymas pagal jų pasireiškimo tikimybę ir galimą poveikį, pateikiamas rizikų vertinimas arba rizikas identifikuojančių rodiklių (kriterijų) sąvadas.

Kadangi daugelis žmonių lengviausiai supranta ir įsisąmonina grafinę informaciją, todėl autoriaus nuomone geriausiai naudoti rizikos žemėlapius, kadangi juose koncentruotai atspindima esminė informacija. Rizikos žemėlapio pavyzdys pateiktas 4 paveiksle.

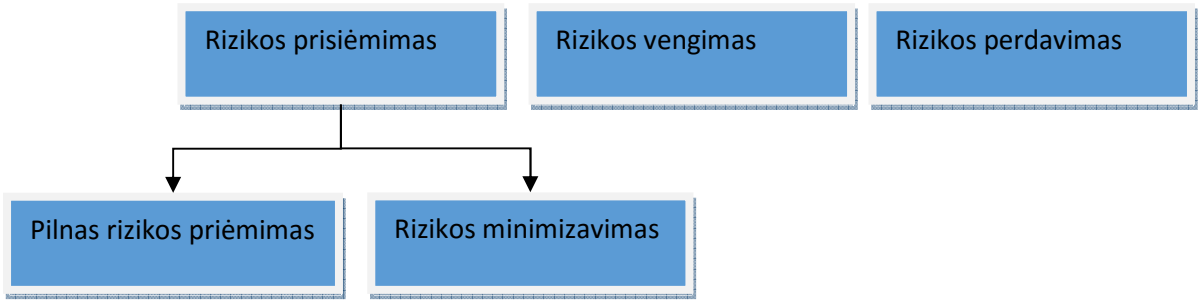

Šaltinis: Balkevičius, 2015

4 Pav. Rizikos žemėlapis

Kaip matyti paveiksle rizikos veiksnio padarinių mastas balais atvaizduojamas y ašyje, veiksnio pasireiškimo tikimybė x ašyje. Tuomet nustatomos ribos: priimtinos rizikos, kritinės ir katastrofinės. Tuomet į atitinkamus laukelius surašomi veiksniai. Kaip matyti veiksnys R1 yra leistinos rizikos ribose, veiksnys R5 kritinės rizikos ribose, o veiksniai R3, R4 ir R2 katastrofinės rizikos zonoje.

Kuomet rizikos veiksniai įvertinami, tuomet parenkama kiekvieno rizikos veiksnio valdymo strategija. Galimos strategijos gali būti rizikos prisiėmimo, rizikos vengimo ir rizikos perdavimo. Taikant rizikos prisiėmimo strategija rizika gali būti tiesiog prisiimama ir nieko daugiau su ja nedaroma arba ji gali būti prisiimama ir tada stengiamasi sumažinti jos padarinius. Penktame paveiksle pavaizduotos rizikų valdymo strategijų rūšis.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus

5 Pav. Rizikos valdymo strategijos

Pilnas rizikos priėmimas – paprastai suvokiamas kaip tam tikros savęs apsidraudimo formos praktikavimas. Savidraudimas yra lėšų atidėjimas galimiems nuostoliams padengti arba šių nuostolių laikymas tiesiog išlaidų dalimi. Užuot mokėjęs draudimo premiją draudimo kompanijai, pats save draudžiantis „moka sau" iš anksto. Tuo tarpu rizikos minimizavimas yra būdų rizikai sumažinti suradimas, tęsiant įmonės įprastą veiklą, tai yra įmonė mažina rizikos veiksnio pasireiškimo tikimybę arba jos poveikio stiprumą.

Rizikos išvengimas gali būti naudojamas tada, kuomet įmonė gali išvengti rizikos, išvengdama tam tikrų veiklos rūšių ar sričių.

Rizikos perdavimas. Tikriausiai pats svarbiausias rizikos perkėlimo būdas yra draudimas. Kitaip tariant, įmonė pakeičia neaiškių nuostolių riziką į žinomą draudimo kainą. Ji tai daro mokėdama draudimo įmokas už polisą, pagal kurį įmonei bus išmokėta išmoka, jei ji patirs tam tikrų rūšių nuostolius. Draudimo kompanijos siūlo žemesnes įmokas klientams, kurie naudoja tam tikras riziką mažinančias atsargumo priemones. (Liučvaitis, 2002)

Pasirinkusi rizikos perdavimo strategiją jos įgyvendinimui įmonė gali laikytis dviejų politikų: visiško apsidraudimo politikos ir pasirinkto apsidraudimo politikos.

Visiško apsidraudimo politika – tai apsidraudimas nuo visų sandorių rizikos. Kuomet įmonė pasirenka tokią rizikos valdymo politiką, ji praktiškai stengiasi apsisaugoti nuo bet kokio rizikos neigiamo poveikio, tačiau tokia politika gali smarkiai padidinti įmonės išlaidas ir turėti įtakos įmonės pelno normai.

Pasirinkto apsidraudimo atveju nuo rizikų įmonė draudžiasi pasirinktinai. Kitaip sakant ji draudžiasi ne nuo visų rizikų, o tik nuo tų, kurios laikomos įmonei aktualiausiomis. Pavyzdžiui apsidraudžia tik tada, kai sandorių vertė viršija tam tikras nustatytas ribas. Tokiu būdu įmonė sumažina savo draudimo nuo rizikos kaštus.

1.1.2 Rizikos rūšys

Kaip, atlikę 27 mokslinių straipsnių analizę teigia Falkner ir Hiebel, norint tinkamai valdyti riziką būtina ją identifikuoti. Rizikos identifikaciją, galima suvokti, kaip rizikos priskyrimą, kuriai nors, jos rūšiai. Falkner ir Hiebel išskiria šešias rizikos rūšis, tai: palūkanų kitimo rizika, žaliavų kainų kitimo rizika, elektroninės erdvės ir technologijų rizika, tiekimo grandinės rizika, augimo rizika, žmogiškųjų išteklių rizika. Palūkanų kitimo rizika apibūdinama kaip viena svarbiausių rizikos rūšių, kadangi didžioji dalis šiuolaikinių įmonių yra pasiėmusios įvairaus pobūdžio paskolas. Taip pat pastebėtina, kad įsiskolinimai sudaro nemažą dalį įmonių turto. Dėl šios priežasties mokamų palūkanų padidėjimas gali įmonėms sukelti didelių finansinių problemų.

Žaliavų kainų kitimo rizika aktualiausia gamybinėms įmonėms. Šios rizikos svarba, pastaraisiais metais didėja, kadangi kaip teigia Moore (2000) dėl didėjančios konkurencijos rinkoje, įmonės nebegali žaliavų kainų padidėjimo kaštų perkelti galutiniam vartotojui. Jis taip pat teigia, kad ši rizika yra aktualesnė mažoms ir vidutinėms įmonėms, nes didelės kompanijos paprastai yra investavusios į technologijas, kurios leidžia pereiti prie pigesnių žaliavų.

Elektroninės erdvės ir technologijų rizika yra dar viena rizikos rūšis, kurią išskiria Falkner ir Hiebel. Nors darbo autoriaus nuomone šią riziką galima traktuoti kaip dvi atskiras rizikos rūšis, kadangi technologinė rizika egzistuoja nuo seno, nors pastaraisiais metais dėl spartėjančios technologinės pažangos jos reikšmė ir didėja, tuo tarpu elektroninės erdvės rizika yra pakankamai naujas reiškinys, jo svarba labai sparčiai progresuoja ir dar daugelis įmonių sunkiai sugeba ją valdyti. Elektroninės erdvės rizika pagrinde susijusi su kibernetinėmis atakomis ir informacijos vagystėmis (Falkner, Hiebel, 2015)

Tiekimo grandinės rizika Falkner ir Hiebel teigimu atsiranda dėl to, kad dabartinėje rinkoje įmonės, siekdamos patenkinti savo klientų poreikius, turi pateikti įvairiarūšę produkciją, dėl ko tenka valdyti platesnį tiekėjų tinklą.

Dar viena su tiekimo grandine susijusi finansinio pobūdžio rizika, kurią išskiria Wilson ir Altanlar (2013) yra skolų tiekėjams valdymas. Esant dideliam tiekėjų skaičiui yra sunku ne tik užtikrinti savalaikį prekių tiekimą, tačiau tampa sudėtinga kontroliuoti ir piniginius srautus. Kitas kraštutinumas, kurį savo tyrime atskleidžia Ellegaard (2008), tai kad stengdamiesi supaprastinti tiekimo grandinę, įmonių vadovai pasirenka tik vieną tiekėją, kas savo ruožtu yra labai rizikinga, nes jam neįvykdžius savo įsipareigojimų, įmonė patiria didelius nuostolius.

Tuo tarpu V. Snieška išskiria platesnes grupes ir teigia, kad rinkos dalyviui neišvengiamai tenka susidurti su trimis pagrindinėmis finansinės rizikos rūšimis:

1) komercinė arba kredito rizika;
2) politinė rizika;
3) valiutos keitimo rizika. (Snieška, 1998)

Savo ruožtu D. Bernatonytė be minėtų rizikų dar išskiria papildomas dvi rizikas. Tai finansinė rizika ir ekonominė rizika (Bernatonytė, 2000).

V. Gronskas ir R. Ligeikienė išskiria vieną stambią rizikos grupę ir įvardina ją kaip *verslo* riziką. O ją savo ruožtų detalizuoja išskirdami tokias rizikų rūšis:

1) gamybinė rizika;
2) komercinė rizika;
3) investicinė rizika;
4) finansinė rizika;
5) nelikvidumo rizika;

6) valiutinė rizika (Eidukaitis, 2003; Gaidmavičienė, 2004)

Savo ruožtu J. Pridotkienė ir G. Startienė išskiria šalies riziką, kurią autorės skirsto į *politinę*, *finansinę ir ekonomikos riziką* (Pridotkienė, 2000; Startienė, 2002)

Be visų minėtų klasifikacijų yra dar viena rizikų klasifikavimo rūšis. Veiklos operacijų požiūriu rizika skirstoma:

- investicinė rizika – pavojus nuvertėti investiciniam finansiniam portfeliui, sudarytam iš nuosavų ir įsigytų vertybinių popierių;
- gamybinė rizika – pavojus įmonei neįvykdyti savo įsipareigojimų pagal sutartis;
- rinkos rizika – nepalankios rinkos palūkanų normos, akcijų kainos, biržinių prekių bei santykių tarp nacionalinės ir užsienio valiutos svyravimų galimybė;
- finansinė rizika – pavojus nevykdyti finansinių įsipareigojimų. (Bernatonytė, 2000; Ježemovska ir kt., 1995)

Kaip matyti rizikos rūšių įvairovė yra labai didelė. Jų klasifikacija yra labai įvairi. Kaip autorius pastebi, dažnai pasitaiko, kad skirtingi autoriai tas pačias rizikas priskiria skirtingoms rizikų grupėms. Dėl šios priežasties norint tinkamai valdyti finansinę riziką labai svarbu suprasti kas ji yra, ir kokios rizikos ją sudaro.

1.2. Finansinės rizikos samprata ir jos valdymas

Kaip matyti yra labai daug požymių pagal kuriuos galima klasifikuoti rizikas, ir skirtingi autoriai išskiria skirtingas rizikų rūšis, bei skirtingai jas grupuoja. Situacija tampa dar sudėtingesnė dėl to, kad skirtingi autoriai tas pačias rizikas apibūdina skirtingai. Todėl norint tinkamai parinkti finansinės rizikos valdymą įmonėje, būtina tiksliai apibrėžti kas yra finansinė rizika ir kokios yra šios rizikos rūšys.

Vieni autoriai finansinę riziką apibūdina kaip pavojų nevykdyti finansinių įsipareigojimų kiti – kaip nesugebėjimą padengti finansinių kaštų. Tačiau tiksliausias apibūdinimas autoriaus nuomone yra toks, kokį jį apibrėžia 26 verslo apskaitos standartas:

Finansinė rizika – palūkanų normos, valiutos kurso, kredito, likvidumo ar kitokia rizika, kuri kyla iš įmonės turimo finansinio turto ar finansinių įsipareigojimų. (26 verslo apskaitos standartas, 2007)

Tad nors skirtingi autoriai išskiria skirtingas finansinės rizikos rūšis, tačiau visos jos yra labai panašios. Pavyzdžiui vieni autoriai išskiria tokias finansinės rizikos rūšis kaip:

1. Kreditinė rizika – pavojus neatgauti pagrindinių sumų ir procentinių pinigų;
2. Procentinė rizika – (patiria bankai ir kitos kreditinės įmonės) kai pritraukiamų lėšų procentinės normos yra didesnės už kreditų procentines normas;
3. Valiutinė rizika – pavojus netekti valiutos, keičiantis vienos valiutos kursui kitos atžvilgiu, taip pat patirti nuostolius nacionaline valiuta, atliekant užsienio prekybos, kreditines ir kitas operacijas.
4. Prarastos finansinės naudos rizika. Tai netiesioginiai finansiniai nuostoliai (pvz.: negautas papildomas pelnas) dėl laiku neįvykdytų tinkamų sprendimų. Pavyzdžiui, nepasirūpinta savalaikiu draudimu ir pan. (Karpienė, 2005)

Tačiau autoriaus nuomone tikslingiausia yra išskirti šias finansinės rizikos rūšis:

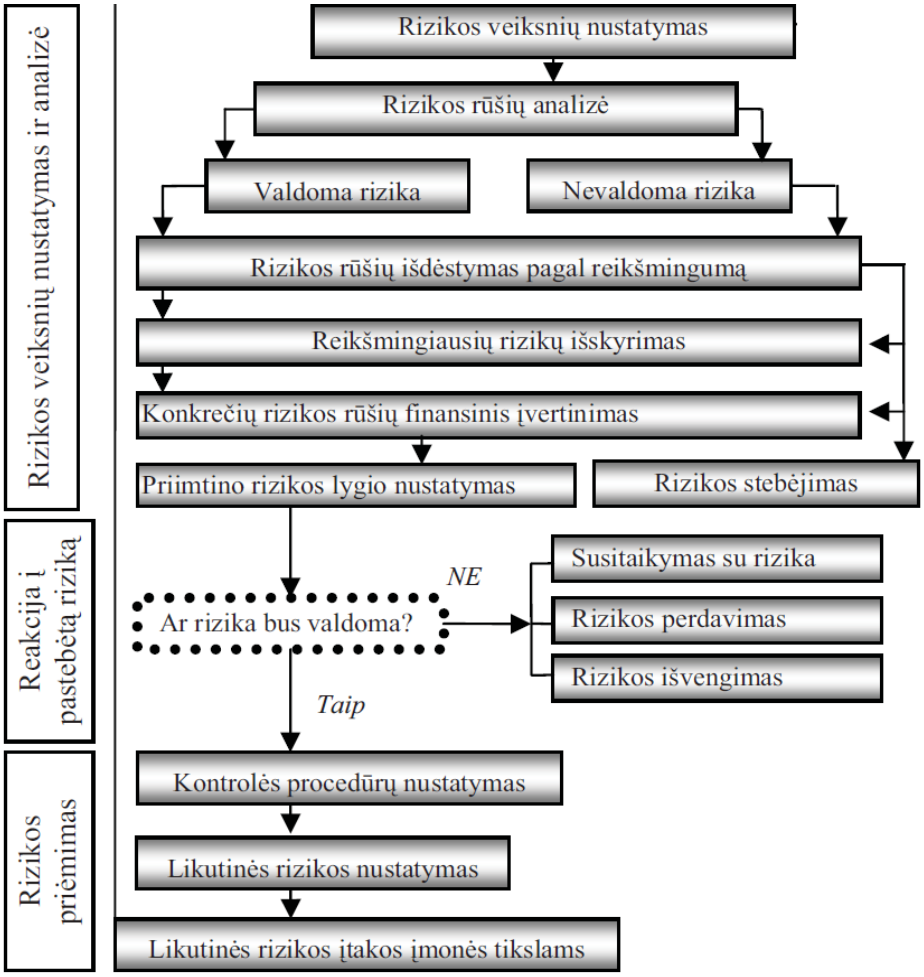
- Apskaitos ir finansinės atskaitomybės
- Likvidumo ir kredito
- Finansų rinkos (investicinę)
- Kapitalo struktūros

Apskaitos ir finansinės atskaitomybės riziką sudaro tokios rizikos kaip ataskaitos pateikimo ir atskleidimo, vidaus kontrolės, mokesčių rizikos. Kredito rizika suprantama kaip rizika, kai viena iš sandorio šalių gali tapti nepajėgi vykdyti savo įsipareigojimų ir dėl to kita šalis patirs nuostolių. Kitaip sakant kreditinė rizika tai pavojus neatgauti pagrindinių sumų ir procentinių pinigų. Likvidumo rizika – rizika, kai gali būti patiriami nuostoliai, jei turtas negali būti greitai realizuotas,

o įsipareigojimas – įvykdytas. Finansų rinkos rizika yra pakankamai plati, ji paprastai apima palūkanų normos, valiutų kurso, pačios rinkos ir kitas rizikas. Palūkanų normos rizika – rizika, kai galimi nuostoliai dėl palūkanų normos svyravimo. Valiutos kurso rizika – rizika, kad turimo finansinio turto ar finansinio įsipareigojimo vertė pasikeis dėl valiutos kurso pasikeitimo. Rinkos rizika – rizika, nenuspėjamų akcijų ar valiutų rinkų pokyčių. Kapitalo struktūros rizika paprastai pasireiškia nuosavo kapitalo ir skolinto kapitalo (įsipareigojimų) srityse. Ši rizika priklauso tiek nuo turimo nuosavo kapitalo rizikingumo, tiek nuo skolinto kapitalo rizikingumo. Tačiau paprastai didesnė rizika pasireiškia skolinto kapitalo dalyje.

Kuomet rizika yra nustatoma ir identifikuojama, priskiriama kažkuriai konkrečiai rizikos rūšiai, tuomet pradedamas vykdyti antrasis ir sudėtingiausias rizikos valdymo etapas, tai rizikos vertinimas. Rizikos vertinimo sudėtingumas paprastai pasireiškia abejonių ir informacijos asimetrijos problema, kadangi dauguma pavojų kyla iš netikrumo, neaiškumo, neapibrėžtumo. Skirtingos organizacijos turi įvairių lygių prieigą prie informacijos, bet netgi tuomet, kai faktai yra tie patys, skirtingų asmenų jie yra interpretuojami nevienodai, todėl organizacijos, vertindamos finansinę riziką, turi sugebėti pamatyti reikiamus aspektus, turėti reikalingą ir išeliminuoti nereikšmingą informaciją.

Finansinei rizikai vertinti gali būti naudojami tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai rizikos vertinimo metodai. Kokybinio metodo pavyzdys gali būti tikimybės ir pasekmės vertinimas naudojant vertinimo skalę nuo „labai maža“ iki „labai didelė’“, tuo tarpu kiekybinio metodo pavyzdys yra tikimybės vertinimas per metus pasikartojusių atvejų skaičiumi ir pasekmės vertinimas specifinių nuostolių skaičiais.

Šaltinis: Pilibas, 2012

6 Pav. Rizikos analizė

Įvertinus finansinę riziką būtina nustatyti priemones, kuriomis galima būtų tą riziką sumažinti. Yra daug įvairių rizikos valdymo priemonių: nuo pačių paprasčiausių iki sudėtingų išvestinių finansinių instrumentų. Autoriaus nuomone populiariausi ir plačiausiai naudojami finansinės rizikos valdymo metodai yra diversifikacija, laiko metodas, derivatyvai ar išvestiniai finansiniai sandoriai ir asmeninis arba žmogiškojo faktoriaus valdymo metodas.

Apibendrintai rizikos valdymo procesas pateiktas 6 paveiksle. Kaip matyti, nustačius rizikos veiksnius toliau turi būti priimamas spendimas ar rizika bus valdoma ar ne. Jei nusprendžiama, kad rizika bus valdoma, toliau pasirenkamos jos valdymo priemonės.

Kiekvienas įmonės naudojamas finansinis instrumentas turi skirtingą rizikos ir pajamingumo santykį ir visi jie skirtingai reaguoja į ekonomikos ciklus. Skirtingų vertybinių popierių vertė krinta ir kyla nepriklausomai nuo kitų vertybinių popierių, pavyzdžiui kylat obligacijų kainai, akcijų kaina gali mažėti. Įmonė paskirsčiusi savo finansinius išteklius gali sumažinti savo galimus praradimus. Toks išskaidymas vadinamas diversifikavimu. Turto klasių diversifikavimą galima vadinti rizikos

diversifikavimu, nes taip išskaidoma ir kiekvienai turto klasei būdinga investavimo rizika, todėl diversifikavimas yra bene efektyviausias būdas rizikos valdymui.

Kaip teigia kai kurie autoriai apie diversifikavimą paprasčiausia galvoti kaip apie picą, kurios kiekvieną gabaliuką sudaro skirtingi ingredientai. Tokią picą visada galima rekomenduoti nusipirkti draugui, kuris pirmą kartą ją valgo. Gali būti, kad pora picos gabalėlių jam ir nepatiks, tačiau didžiąją dalį jis turėtų valgyti su pasigardžiavimu. Tuo tarpu, jeigu pirksite paprastą picą, ji gali draugui būti per aštri, per saldi ir panašiai. Tad perkant picą, kurią sudaro gabaliukai su skirtingais ingredientais, bus mažesnė rizika, kad nupirksite draugui nepatinkančią picą.(Finansistas.net)

Diversifikavimo privalumas yra tas, kad jis apsaugo įmonę nuo drastiško finansinių išteklių praradimo. Diversifikavimas subalansuoja portfelį, kaip pavyzdį galima pateikti tokią situaciją, kai akcijų kainai kylant, obligacijų kaina mažėja, todėl jeigu įmonė savo investiciniame portfelyje turi akcijų ir obligacijų, tai akcijų vertės sumažėjimą, atsvertų obligacijų vertės padidėjimas. Kita vertus, obligacijų vertės svyravimo ribos yra mažesnės nei akcijų, todėl atsvara yra ne lygiavertė. Kuo plačiau įmonė diversifikuoja savo finansinius išteklius, tuo labiau ji sumažina galimą riziką. Tačiau autoriaus nuomone pernelyg platus finansinių išteklių diversifikavimas, gali sukelti įmonei papildomų rūpesčių ir sugeneruoti papildomus kaštus, kadangi plačiai paskirstytus finansinius išteklius tampa sunkiau valdyti ir tai reikalauja papildomu resursų. Kitas trukumas yra tas, kad diversifikavimas gerai apsaugo nuo nesisteminės rizikos, tačiau dėl sisteminės rizikos portfelio vertė gali stipriai sumažėti.

Nesisteminė rizika – tai konkretaus objekto rizika, kuri nėra būdinga kitam objektui. Dar kitaip šia rizika galima būtų vadinti individualia rizika.

Tuo tarpu sisteminė rizika – gali turėti įtakos visai rinkai, kurioje veikia įmonė. Tokios rizikos pavyzdžiais gali būti: kylančios palūkanų normos, infliacija, karai, politinės permainos. Kitaip sakant sisteminė rizika turi įtakos ne tik vienos įmonės akcijų vertei, bet ir visai ekonomikai. Siekiant išvengti arba sumažinti sisteminę riziką įmonė savo finansinius išteklius turi diversifikuoti po skirtingas valstybes ar netgi skirtingus pasaulio regionus, po skirtingas turto klases. Tačiau, esant globaliam ekonomikos nuosmukiui, netgi tokio plataus masto diversifikacija neišgelbės įmonės nuo galimų praradimų.

Svarbu pažymėti, kad diversifikavimas ne tik mažina įmonės finansinę riziką, bet tuo pačiu ir pajamingumą. Taip gali atsitikti todėl, kad pavyzdžiui įmonės investicinio portfelio pajamingumas yra lygus visų jos investicijų pelno vidurkiui, o rizika yra lygi investicinių instrumentų rizikos vidurkiui. Tai yra jeigu įmonės turimų obligacijų pajamingumas 6 proc., akcijų – 20 proc., o nekilnojamo turto – 10 proc., tai investicinio portfelio pajamingumas būtų (6+20+10)/3=12 proc. Jeigu įmonės investicinis portfelis būtų sudarytas tik iš akcijų, tuomet investuotojas būtų gavęs 20 proc. investicinę grąžą.(Finansistas.net)

Diversifikuodama įmonė sumažina riziką ir pelną, tačiau taip apsisaugo nuo nuostolio. Pavyzdžiui jeigu akcijų kaina būtų ne padidėjusi, bet sumažėjusi 20 proc. įmonė būtų patyrusi vos (6+10–20)/3=-1,33 proc. nuostolį, vietoj galimo 20 proc. nuostolio, jeigu visus pinigus būtų investavusi į akcijas.

Diversifikacija yra puiki investicinio portfelio optimizavimo priemonė: jei portfelyje yra keletas skirtingų investicijų, ir koreliacija tarp jų yra mažiau nei 1, tuomet bendra portfelio rizika bus mažesnė nei kiekvienos iš investicijų atskirai. Praktikoje bemaž kiekviena investicijų pora turės mažesnę nei 1 koreliaciją (nors dažnai skirtumas bus nedidelis), o mažesnė koreliacija leidžia pasiekti geresnį investicijų portfelio rezultatą. (Finansistas.net)

Paprastai, kuo skirtingų investicijų portfelyje skaičius yra didesnis – tuo geresnė diversifikacija. Tačiau vien skaičiaus efektas yra ribotas: jei investuojama toje pačioje turto klasėje ir toje pačioje rinkoje, tuomet pirmieji investicijų skaidymai į keletą skirtingų vertybinių popierių bus itin efektyvus, tačiau skaičiui didėjant, efektyvumas pastebimai mažėja, o pasiekus 20, priartėjama prie rinkos rizikos.

Norint pasiekti efektyvesnę diversifikaciją reikia žiūrėti plačiau: skaidyti investicijas ne tik tarp skirtingų vertybinių popierių leidėjų, bet įtraukti ir kuo daugiau skirtingų turto klasių, kuo mažiau ekonomiškai nuo vienas kito priklausomų regionų ir panašiai.

Kuo platesnė diversifikacija, tuo geresnis investicinio portfelio rezultatas gali būti pasiektas. Portfelio rizikos sumažėjimas yra tolygus jo grąžos padidėjimui, nes visuomet galima į portfelį įtraukti rizikingesnių priemonių, ir taip padidinti potencialią grąžą.

Kalbant apie diversifikaciją, būtina paminėti tokią kraštutinę diversifikaciją, kuri vadinama fundamentaliąja diversifikacija. Tai toks diversifikacijos tipas kuomet diversifikuojama į priemones, kurias tas pats faktorius veiktų priešingomis kryptimis. Kitaip sakant abu veiksniai kinta vienodu mastu tačiau priešingomis kryptimis. Kaip pavyzdys galėtų būti naftos gavybos ir transporto kompanijos akcijos – pirmajai kompanijai naftos brangimas būtų teigiamas faktorius, o antrajai – neigiamas. Taip naftos kainų poveikį bendram portfeliui galima neutralizuoti, ar bent jau sumažinti iki priimtino lygio.

Apibendrinant galima sakyti, kad diversifikuojama rizika yra ta, kurią galima sumažinti didinant investicijų portfelyje skaičių. Tačiau investicijų skaičių didinant ir toliau, pasiekiama riba, kuomet rizika nustoja mažėti. Toliau susiduriama su rinkos rizika, ir diversifikacija daugiau jokios vertės nebesukuria, nebent praplečiamos rinkos ribos apimant daugiau rinkų ar turto klasių.

Kitas svarbus ir plačiai naudojamas rizikos valdymo metodas yra laikas. Laikas – bene geriausia tokių finansinių rizikų kaip investicijų rizikos valdymo priemonė. Netikėtumai gali užklupti trumpuoju laikotarpiu, tačiau jeigu investuojama ilgam, galima būti įsitikinus, kad investicijos bus sėkmingos. Investuodama ilgam, įmonė gali remtis istoriniais duomenimis. Anot

Pyterio Lynčo, per 95 metus 53 kartus JAV akcijų rinka buvo nukritusi 10 proc. ir daugiau. Vadinasi kartą per dvejus metus akcijos nuvertės daugiau nei 10 proc. 15 kartų iš tų 53 JAV akcijų rinka buvo nukritusi 25 proc. ir daugiau – t.y. kartą per 6-erius metus. Taigi jeigu investuojama ilgesniam nei 6 metų laikotarpiui, yra žinoma, kad kas du metus akcijos nuvertės po 10 proc., ir vienąkart daugiau nei 25 proc. Taigi investuodama ilgam laikotarpiui, įmonė žino ko tikėtis. O atsižvelgiant į rizikos apibrėžimą, kuriame rizikos esmė ir yra susieta su ateities neapibrėžtumu, šis valdymo metodas ir mažiną šį veiksnį.

Profesoriaus Jeremy Siegel atliktas tyrimas dar geriau iliustruoja rizikos ir laiko santykį. Profesorius analizavo JAV akcijų rinką nuo 1802 iki 1997 metų. Šis periodas apima 3 megaciklus: žemdirbystės amžiaus pabaigą, pramonės ir gamybos amžių bei modernios industrializacijos amžių. Didžiausiai nuostabai per beveik 200 metų niekas nepasikeitė – reali akcijų grąža yra 7 proc. per metus. Jeigu mes būtume investavę 10 dolerių 1802 m., tai būtų virtę 5,59 mln. USD 1997 metais. Obligacijos per šį periodą būtų uždirbusios tik 8000 USD.

Profesoriaus Jeremy Siegel taip pat atliko laiko ir rizikos priklausomybės analizę ir įrodė, kad kuo ilgiau yra investuojama, tuo galima tiksliau nusakyti kokios grąžos galima tikėtis. (Siegel, 1998)

Išanalizavus šio tyrimo rezultatus tampa daugiau nei akivaizdu, kad ilguoju laikotarpiu rizikingos investicijos atsiperka su kaupu. Tuo labiau, kad mes žinome, ko tikėtis ateityje, todėl mūsų reinvestavimo rizika yra nedidelė. (Investologija.lt)

Derivatyvai, arba išvestinės finansinės priemonės, yra naudojami rizikai sumažinti. Apsikeitimo, ateities ir pasirinkimo sandoriai remiasi finansinio sverto principu, todėl įmonė gali valdyti kelis kartus didesnį turtą nei kainavo derivatyvas. Siekdami sumažinti investicinio portfelio ar kitos finansinės priemonės riziką, įmonė gali įsigyti derivatyvus, kurių vertė kyla, jeigu įmonės investicinio portfelio vertė mažėja. Ir atvirkščiai, portfelio vertei didėjant, derivatyvo reikšmė mažės. Ir vienu ir kitu atveju įmonės pelnas ir nuostolis yra ribojamas derivatyvo verte.

Kitas būdas sumažinti riziką yra pirkti derivatyvus siekiant išvengti specifinės rizikos, pavyzdžiui palūkanų normų arba valiutos vertės pokyčių. Įmonė gali pirkti palūkanų normų arba valiutos derivatyvus ir taip išvengti palūkanų normos arba valiutų kurso pasikeitimo rizikos.

Pažymėtina, kad išvestinės finansinės priemonės yra labai rizikingos, kadangi jų vertė stipriai kinta dėl naudojamo sverto. Derivatyvų nepatartina naudoti nepatyrusiems investuotojams, tačiau patyrusiems rinkos vilkams jie atneša realios naudos.(Seb Bankas)

Būtina atkreipti dėmesį, kad žmogiškasis faktorius yra vienas didžiausių bet kurios rizikos veiksnių, tame tarpe ir finansinės rizikos. Žmogus yra per daug pasitikintis savimi, manantis, kad gali nuspėti ateitį, investuoti geriau nei kiti, tačiau realybė yra visai kitokia. Atlikti mokslininkų tyrimai rodo, kad investuotojai yra neracionalūs. Jie bando atrasti tam tikrą seką, kur jos nėra.

Atsitiktinę sėkmę jie priskiria savo sugebėjimams. Investuotojai žino, kad nereikia investuoti kartu su minia, bet vis tiek taip daro. Jie priima sprendimus intuityviai, o vėliau juos bando pagrįsti logiškais argumentais. Todėl įmonė norėdama efektyviai valdyti finansinę riziką, privalo valdyti savo personalo veiksmus. Žmogus negali visiškai atsiriboti nuo savo jausmų, tačiau jausmus galima bent iš dalies kontroliuoti. Įmonė privalo įvertinti savo personalo gebėjimus, analizuoti jų veiksmus, ir jei reikia atlikti atitinkamus pakeitimus. Tam įmonė turi parengti savo finansinės rizikos valdymo taisykles.

Toliau darbe aptariamos dažniausiai įmonėje pasitaikančios finansinės rizikos rūšys ir kaip jos gali būti valdomos remiantis bankuose taikoma praktika. Bankinė praktika darbe pasirinkta todėl, kad bankams taikomi aukščiausi finansinės rizikos valdymo reikalavimai.

Kaip minėta kredito rizika – tai rizika, kad finansinis kontraktas nebus vykdomas pagal pradinės sutarties sąlygas. Tai rizika, kad įmonė gali patirti finansinių nuostolių dėl skolininko ar kitos šalies negalėjimo ar nenoro padengti paskolą ar įvykdyti įsipareigojimus. Ši rizika turėtų būti įvertinta tiek prieš paskolos išdavimą, tiek visą paskolos administravimo laikotarpį, tam kad būtų išvengta nuostolių.

Paskolą įmonės gali suteikti bet kokiam ūkio subjektui ar tai būtų juridiniai ar fiziniai asmenys, tačiau prieš suteikiant paskolą ji turi įvertinti kiekvieno kliento riziką. Todėl įmonė prieš suteikdama kreditą iš subjekto turėtų gauti informaciją apie kredito panaudojimo tikslą ir sugrąžinimo gebėjimą. Tam, kad galėtų įvertinti potencialaus paskolos gavėjo gebėjimą sugražinti paskolą įmonė turi prašyti paskutinių ataskaitinių laikotarpių ataskaitų, pagal kurias galima būtų nuspręsti esamą įmonės padėtį. Taip pat šiai rizikai valdyti įmonė gali reikalauti palikti užstatą. Užstatas gali būti įvertinamas turto vertintojų. Juo gali būti nekilnojamasis turtas, vertybiniai popieriai, indėliai kitas ilgalaikis turtas. Įkeistas turtas būtinai turi būti apdraustas rinkos kaina skolinio įsipareigojimo įvykdymo laikotarpiui.

Įmonė taip pat žiūri ir į įmonės, kuriai suteikia paskolą, veiklą ir vertina tokius dalykus kaip:

- kas yra įmonės akcininkai;
- ar įmonė turi paskolų kituose bankuose ir pan.

Šios informacijos surinkimą dabar palengvina tokios įmonės kaip Credit info ir panašios, kurios teikia informaciją apie įvairių įmonių kreditingumą, jų ankstesnių kreditų gražinimo istoriją ir panašiai. Įmonė taip pat turi analizuoti rinką, kurioje įmonė veikia, kad galėtų numatyti riziką ateityje. Žiūrima į konkurencines galimybes kitų klientų atžvilgiu, kokia situacija yra toje rinkoje, ar įmanomas naujų technologijų įdiegimas, kas įmonės tiekėjai, infrastruktūra, įmonės valdymas. Išsiaiškinamos įmonės stipriosios ir silpnosios pusės. Trumpalaikėms paskoloms visa tai išnagrinėjama per 1 – 2 savaites, ilgalaikėms – iki 1 mėnesio.

Išdavus paskolą labai svarbu jos priežiūra, kontroliavimas, administravimas.

Egzistuoja įvairūs paskolų įvertinimų principai, pagal kuriuos skaičiuojami atidėjimai. Vienas iš būdų, kurį įmonės gali rinktis, yra bankų naudojamas metodas, kuomet paskolos yra suskirstomos į penkias rizikos grupes (procentus pasirenka pati įmonė, lentelėje pateikiami standartiniai procentai, kuriuos paprastai renkasi bankai):

1 lentelė. Rizikos vertinimas (%)

Rizikos tipas	**%**
Standartinė	0
Galimos rizikos	0-20
Padidintos rizikos	20-40
Abejotina	>40
Nuostolinga	100

Šaltinis: Sudaryta autoriaus

Kiekvienai grupei bankai turi patvirtinę specialiuosius atidėjimus, juos gali pasitvirtinti ir įmonės. Rizikos nustatymo kriterijai paprastai yra:

1. Paskolos ar jos dalies grąžinimo ir palūkanų terminų laikymasis.
2. Paskolos pertvarkymo ir refinansavimo faktai.
3. Skolininko ūkinės ir finansinės veiklos būklė.
4. Ilgalaikės paskolos gavėjo investicinio projekto faktinis vykdymas.

Pagal paskolos, jos dalies ar palūkanų gražinimo terminų laikymąsi skolininkai gali būti skirstomi į penkias grupes, taip kaip pateikta lentelėje:

2 lentelė. Mokėjimo termino pradelsimas (dienomis)

Mokėjimo termino pradelsimo trukmė, dienomis	**Grupė**
<7	I
7-30	II
31-90	III
91-180	IV
>180	V

Šaltinis: Sudaryta autoriaus

Paskolų pertvarkymas – tai paskolos sutarties sąlygų pakeitimas. Tai gali būti:

1) paskolos ar palūkanų terminų pratęsimai ar pakeitimai;

2) palūkanų normų pakeitimas;

3) sukauptų palūkanų kapitalizavimas, kai sukauptų palūkanų suma didinama paskolos suma.

Paskolos refinansavimas – tai vienos ar kelių anksčiau išduotų paskolų padengimas naujai išduota paskola arba naujos paskolos sutarties sudarymas nutraukus anksčiau galiojančias.

Skolininko būklė turi būti įvertinta tiek pagal objektyvius tiek pagal subjektyvius kriterijus, t.y. analizė turi būti ir kiekybinė, ir kokybinė. Objektyvus kriterijus – finansinių rodiklių analizė. Kiekviena įmonė turi susikurti tokių rodiklių skaičiavimo bei analizės procedūras. Objektyvus kriterijus tai informacija apie ankstesnį skolininko finansinių įsipareigojimų laikymąsi, apie turto areštą ir t.t. (Kuršelytė, 2012)

Subjektyvūs kriterijai – tai įmonės vadovo patirtis ir kvalifikacija, prekių ir paslaugų paklausa rinkoje, konkurencinė aplinka, bendra ekonominė padėtis konkrečioje ūkio šakoje, jos didelė priklausomybė nuo keleto pirkėjų ar pardavėjų, įvairios teikiamos lengvatos. Lietuvos bankas reikalauja, kad kiekvienas bankas turėtų vertinimo procedūras, tokias procedūras autoriaus nuomone naudinga susikurti ir kiekvienai įmonei, kuriai tenka kredituoti savo tiekėjus ar siekdamos investuoti turimus laisvus pinigus suteikia paskolas kitoms įmonėms.

Bankai turi atsižvelgti į penkis kriterijus, į juos rekomenduotina atsižvelgti ir įmonėms. Šie kriterijai yra:

1. Veiklos srities perspektyva, vadovo kvalifikacija, konkurencinė produkcija, vadovavimo profesionalumas.
2. Veiklos (verslo) plano įvertinimas. Bankas turi sekti ar planas yra vykdomas.
3. Įvairių finansinių ataskaitų analizės, likvidumo, mokumo būklės, pinigų srautų bei įsipareigojimų įvertinimas.
4. Pelningumo (rentabilumo) įvertinimas.
5. Nuosavybės įvertimas. (Lietuvos bankas, 2014)

Bankai papildomai gali nustatyti ir kitus rodiklius. Būtina atlikti visų kriterijų analizę, nes vienas kriterijus negali nuspręsti visų rezultatų. Kiekvienas kriterijus yra įvertinamas 5 balų sistemoje (1 – geriausias, 5 – blogiausias).

Pagal tai suskirstoma į penkias paskolų grupes specialiųjų atidėjimų pagal patvirtintą normą skaičiavimui.

Specialiųjų atidėjimų poreikių skaičiavimas: iš paskolos likučio atimamos paskolos užtikrinimo priemonės vertė ar dalis vertės, o gautas skirtumas dauginamas iš atitinkamos grupės nustatytos normos. Gautas rezultatas – tai specialiųjų atidėjimų poreikis.

Kita įmonės rizikos rūšis yra likvidumo rizika. Ši rizika galima sakyti yra atvirkštinė kredito rizikai, kadangi kredito rizika dažnai sietina su galimybe neatgauti paskolintų pinigų, o likvidumo rizika sietina su grėsme neatiduoti pasiskolintų pinigų. Kitaip sakant likvidumas – tai įmonės

negebėjimas bet kuriuo metu įvykdyti savo įsipareigojimus kreditoriams. Jei vadovautis ypatingai griežtais reikalavimais, kurie yra taikomi Lietuvoje veikiantiems bankams, tai likvidumas turi būti ne mažesnis kaip 30 proc. Tačiau nereikia jo ir užkelti, nes aukštas likvidumas turi neigiamos įtakos pelningumui. Likvidžios lėšos – paprastai tai grynieji pinigai ar kiti labai greitai realizuojami aktyvai, kuriuos bet kuriuo metu galima paversti grynaisiais pinigais. Likvidumo rodiklis apskaičiuojamas pagal formulę: Likvidumo rodiklis = (Likvidus turtas / Einamieji įsipareigojimai)*100%.

Likvidumo rizikos valdymui gali būti naudojami du metodai, tai aktyvus valdymas ir įsipareigojimų valdymas. Aktyvus valdymas – likvidžių lėšų pritraukimas, arba elementariai pinigų rezervo sukaupimas. Įsipareigojimų valdymas pasireiškia tuo, kad stengiamasi valdyti įmonės piniginius srautus, stengiantis juos prognozuoti ir išlaikyti, kad jų rezultatas būtų teigiamas srautas. Paprastai tam reikia išsiaiškinti, koks lėšų šaltinis yra stabiliausias, kokie šaltiniai dings atsiradus problemoms.

Užsienio valiutos arba valiutinė rizika – tai pavojus patirti valiutinius nuostolius, kurie gali susidaryti dėl užsienio valiutos kursų pasikeitimų nacionalinės valiutos atžvilgiu. Ši rizika pagrinde pasireiškia tose įmonėse, kurios vykdo prekybą su užsienio šalimis. Jei įmonė dirba tik vidaus rinkoje ši rizika jai yra neaktuali. Jei remtis bankų pavyzdžiu, tai bankai įvertina valiutinę riziką kiekvieną dieną ir siekia, kad kiekvienos dienos pabaigoje nebūtų viršytas užsienio valiutos normatyvas. (Lietuvos bankas, 2014)

Užsienio valiutos (valiutinės) rizikos mažinimo būdai:

1. Pasirenkant nacionalinę valiutą kaip atsiskaitymo valiutą.
2. Apsidraudžiant sutartyje.
3. Apsidraudžiant išvestiniais finansiniais instrumentais (forvardais, fiureriais ir opcionais).
4. Banko aktyvų ir pasyvų subalansavimas, t.y. nulinio balanso taktika.

Palūkanų normos rizika atsiranda dėl nenumatytų nepalankių palūkanų normų ir maržos pasikeitimų tuo atveju, kai nesutampa pritrauktų ir išduotų lėšų terminai arba kai aktyvų ir pasyvų operacijų normos nustatomos skirtingais būdais.

Pagrindiniai palūkanų normos rizikos įvertinimo metodai yra terminuotų skirtumų metodas ir trukmės metodas. Terminuotų skirtumų metodas yra toks metodas kuomet visi aktyvai ir įsipareigojimai suskirstomi pagal jautrumą palūkanų normoms. Jautrūs išskirstomi pagal terminus, ir pagal jų palūkanų normas, tada aktyvas padauginamas iš palūkanų normos, įsipareigojimas iš palūkanų normos, o gautas skirtumas tarp jų yra įmonės pelnas arba nuostolis. Jeigu aktyvai viršys įsipareigojimus, tai pajamos padidės. Trukmės (Duration) metode, apskaičiavimui naudojama Macaulay trukmės formulė. Šia formule apskaičiuojama per kiek atsiperka įdėtos lėšos. Ši formulė yra:

$$D=(\Sigma nt=1(CFt(t)/(1+i)t))/(\Sigma nt=1(CFt(t)/(1+i)t)).$$

Kur:

D – metų svertinis vidurkis, kai bus visiškai padengta turto kaina;

CFt – pinigų srauto vertė – kupono palūkanų ar pagrindinės sumos mokėjimas t laikotarpiu;

t – laikotarpiai, kai mokama pagrindinė suma arba kupono palūkanos;

n – laikotarpių iki termino pabaigos skaičius;

i – įplaukos arba rinkos palūkanų norma. (Darškuvienė, 1998)

Šioje formulėje skaitiklis yra kiekvieno pinigų srauto padauginto iš iki to srauto praėjusių laikotarpių skaičiaus dabartinė vertė, o vardiklis yra obligacijos kaina.

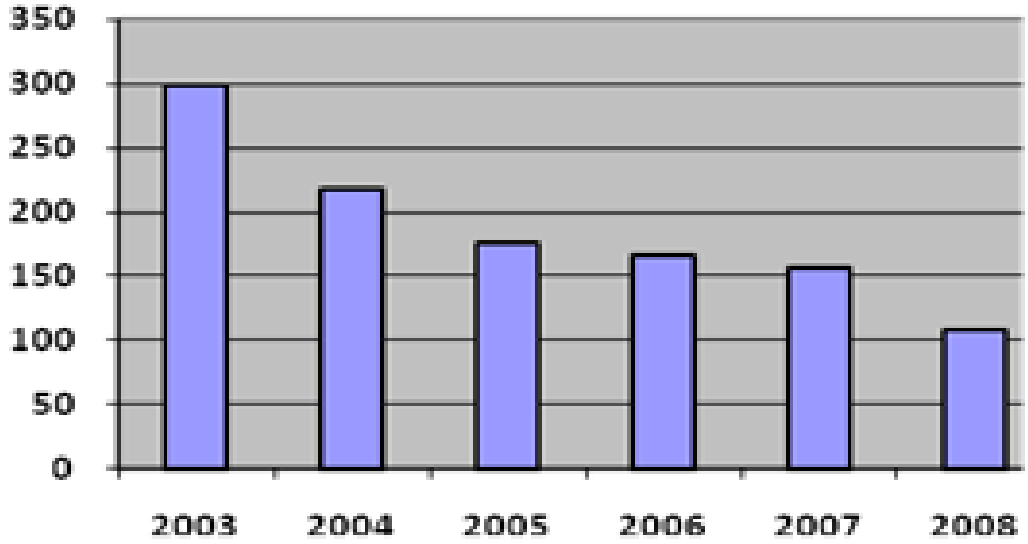
Palūkanų normos rizikai valdyti paprastai naudojami šie metodai:

1. Paskolų sutartyse numatoma periodiškai peržiūrėti palūkanų normos procentą.
2. Pagal grąžinimo terminus suderinami aktyvai ir įsipareigojimai.
3. Apsidraudimas išvestiniais finansiniais instrumentais (ateities sandoriai, opcionai).

Apibendrinant, galima teigti, kad finansinę riziką sudaro keli pagrindiniai pogrupiai. Kiekvieno pogrupio rizikoms valdyti turi būti taikomi specifiniai metodai, pritaikyti būtent toms rizikoms valdyti. Autoriaus nuomone, tam kad tai galėtų padaryti, įmonė turi pasirengti jai priimtinas ir jos veiklai pritaikytas finansinės rizikos valdymo taisykles, kuriose būtų numatytos tvarkos, kaip kokia rizika bus valdoma.

2. VALSTYBĖS VALDOMOS ĮMONĖS VEIKLOS SPECIFIKA

Valstybės įmonių skaičius Lietuvoje nuolatos mažėja. Kaip matyti paveiksle per penkerius metus jų skaičius sumažėjo beveik per pus. Tačiau ir šiandien jos yra svarbios Lietuvos ekonomikai, nes jų pagalba tenkinami specifiniai viešojo intereso poreikiai.

Šaltinis: Valstybės kontrolė, 2009

7 Pav. Valstybės įmonių skaičiaus dinamika 2003-2008 metais

Norint suprasti valstybės valdomos įmonės veiklos specifiką reikia išsiaiškinti kas yra valstybės įmonė, kokie įstatymai ir teisės aktai reglamentuoja jos veiklą bei kuo jos veikla ir pobūdis skiriasi nuo kitos juridinės formos įmonių.

Valstybės įmonės (VĮ) skirtinguose literatūros šaltiniuose apibrėžiamos panašiai, tačiau galima pastebėti ir reikšmingų skirtumų. Pavyzdžiui Investopedia pateikia tokį valstybės įmonės apibrėžimą: tai yra juridinis asmuo, įkurtas valstybės, kad jos vardu vykdytų komercinę veiklą. Tuo tarpu businessdictionary.com galima rasti dar paprastesnį valstybės įmonės apibrėžimą: tai yra juridinis asmuo, kuris visas ar jo dalis priklauso valstybei. Tačiau Lietuvoje valstybės įmonė suprantama taip, kaip tai apibrėžia Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas (LR VSĮĮ): Valstybės įmonė yra iš valstybės turto įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka valstybei perduota įmonė, kuri nuosavybės teise priklauso valstybei ir jai perduotą ir jos įgytą turtą valdo, naudoja bei juo disponuoja patikėjimo teise. Valstybės įmonės tikslas pagal LR valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymo 2 str. 3 d – teikti viešąsias paslaugas, gaminti produkciją ir vykdyti kitą veiklą siekiant tenkinti viešuosius interesus. Kaip matyti iš apibrėžimo VĮ savininkė yra valstybė. Remiantis LR VSĮĮ valstybės įmonės savininko teises ir pareigas valstybė įgyvendina per Vyriausybę arba jos įgaliotą valstybės valdymo instituciją.

Valstybės įmonė privalo turėti banko sąskaitą ir būti registruota Lietuvoje. Ji savo veikloje turi vadovautis Civiliniu kodeksu, savo įstatais ir kitais teisės aktais. Atkreiptinas dėmesys, kad VĮ įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per įmonės vadovą ir negali įgyti civilinių teisių ir pareigų per įmonės savininką ar įmonės savininko teises ir pareigas įgyvendinančią instituciją. Kitaip sakant VĮ negali jokiais atvejais gauti valstybės turimų teisių ar pareigų.

Valstybės įmonė turi savo organus – valstybės įmonės savininko (valstybės) teises ir pareigas įgyvendinančią instituciją ir vienasmenį valdymo organą – valstybės įmonės vadovą (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 9 str. 6 d.).

Valstybės įmones paprastai steigia Vyriausybė. Be kitų dalykų steigiant įmonę būtina nurodyti jos steigimo tikslą bei nurodyti, kokį turtą šiai įmonei patikėjimo teise perduoda įmonės savininkas, tai yra Valstybė. Paprastai steigiant VĮ yra sudaroma jos valdyba, šis struktūrinis organas nėra privalomas, tačiau jo buvimas dažnai pagerina įmonės veiklos efektyvumą bei skaidrumą. Pagal dabar galiojančius įstatymus valdybos nariais gali būti tik valstybės įmonės savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos valstybės tarnautojai ir valstybės įmonės vadovas (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 10 str.). Autoriaus nuomone tokia praktika yra ydinga ir riboja galimybę aukštos kvalifikacijos specialistų įtraukimą į valstybės įmonių valdymą.

Valstybės įmonėse skaidrumo klausimas yra labai aktualus, kadangi dažnai valstybės įmonės turi monopolines teises srityje, kurioje jos vykdo savo veiklą. Todėl planuojamas VSĮĮ pakeitimas, kuomet į valdybos narius bus įtraukiami ne tik savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos valstybės tarnautojai ir įmonės vadovas, bet ir nepriklausomi viešo konkurso būdu atrinkti nepriekaištingos reputacijos asmenys. Tačiau šie pakeitimai planuojami tik toms įmonėms kurių turto vertė yra ne mažesnė nei 14 mln. Eur ir kurių metinės grynosios pardavimo pajamos yra didesnės nei 5,8 mln. Eur.

Jei VĮ yra valdyba, ji ne tik nustato įmonės struktūrą, pritaria įmonės darbuotojų apmokėjimo ir premijavimo taisyklėms, bet ir apsprendžia tokius strateginius klausimus kaip: nustato įmonės veiklos rodiklius, pritaria įmonės metinių finansinių ataskaitų rinkinio projektui bei įmonės paskirstytinojo pelno (nuostolių) paskirstymo projektui, tvirtina įmonės metinius turto įsigijimo ir skolinimosi planus.

Tačiau pagal VSĮĮ valdybos nariams už jų veiklą įmonėje yra neatlyginama. Autoriaus nuomone tokia praktika yra ydinga, nes valdybos nariai nėra suinteresuoti tinkamai atlikti savo darbo, taip pat jie gali stengtis atlygio stygių kompensuoti valdomą įmonę naudojant savo asmeninių interesų tenkinimui, kurie gali nesutapti su visos įmonės ar jos savininko interesais.

Lyginant valstybės įmonės juridinę formą su kitų įmonių juridinėmis formomis galima lyginti pagal kelis aspektus:

- Kam priklauso nuosavybes teise;
- Veiklos orientaciją;
- Pelno siekimas;
- Pelno apmokestinimas;
- Laisvė skirstant finansinius išteklius;
- Atskaitingumo ir kontrolės aspektu;
- Darbuotojų samdos aspektu.

Analizuojant nuosavybės teisės aspektu valstybės įmonės savininkė visais atvejais yra, o kitos juridinės formos asmens atveju – gali būti valstybė, kuri teises ir pareigas įgyvendina per Vyriausybę ar kitą paskirtą instituciją. Kaip matyti, valstybės įmonės steigėja gali būti tik valstybė, ir niekas kitas, kaip pavyzdžiui viešųjų įstaigų atveju jas gali steigti valstybė, savivaldybės ir kiti iš įstaigos veiklos nesiekiantys sau naudos asmenys. Taigi, valstybės įmonėse yra mažiau lankstus valdymo teisių paskirstymo modelis, o veiklos organizavimo forma, skirtingai negu viešosios įstaigos, neleidžia dalinio valstybės nuosavybės teisių perdavimo, valstybei pasiliekant sprendimų priėmimo kontrolę.

Valstybės įmonių veiklos orientacija kaip ir pateikiama apibrėžime yra orientuota į viešojo intereso tenkinimą. Šiuo atveju autoriaus nuomone atsiranda tam tikras neaiškumas, kas laikoma viešuoju interesu. Jei lyginti valstybės įmonę su viešąja įstaiga, tai abu šie objektai turi tenkinti viešąjį interesą, tačiau valstybės įmonė šį interesą tenkina teikdama viešąsias paslaugas ar gamindama produkciją, tuo tarpu viešoji įstaiga ši interesą turi tenkinti vykdant švietimo, mokymo ir mokslinę, kultūrinę, sveikatos priežiūros, aplinkos apsaugos, sporto plėtojimo, socialinės ar teisinės pagalbos teikimo, taip pat kitokią visuomenei naudingą veiklą.

Analizuojant pelno aspektu valstybės įmonė yra ypatingai įdomus objektas. Visų pirma, šiuo aspektu visos valstybės įmonės skirstomos į tris grupes: 1A, 1B ir 2. 1A grupei priklausančių įmonių tikslas yra verslo vertės augimas ir dividendų ar pelno įmokos pajamingumas. 1B grupei priklausančių įmonių tikslas yra verslo vertės augimas ir dividendų ar pelno įmokos pajamingumas, o taip pat strateginių šalies interesų užtikrinimas, pavyzdžiui tokių kaip šalies ekonominis saugumas, strateginių projektų vykdymas, kokybiška infrastruktūra ir kita. Taigi 1 grupės (1A ir 1 B grupių) įmonių tikslas – įmonės verslo vertės augimas, valstybės investuoto kapitalo grąža. 2 grupė – valstybės socialinių ir politinių tikslų įgyvendinimas, taip pat pelninga veikla. Šiai grupei priskirtos valstybės valdomos įmonės turėtų vykdyti nekomercinio pobūdžio veiklą, t. y. tokią veiklą, kurios nesiimtų vykdyti kiti pelno siekiantys ūkio subjektai arba tokią veiklą vykdytų už

didesnę kainą, o komercinę veiklą vykdytų tik tuo atveju, jeigu tai netrukdytų siekti joms nustatytų valstybės socialinių ir politinių tikslų.

Pelno apmokestinimo požiūriu valstybės įmonių pelnas apmokestinamas du kartus. Viena karta apmokestinamos pelno mokesčiu, kurį sumoka į valstybės biudžetą. Taip pat valstybės įmonės iš paskirstytojo pelno į valstybės biudžetą turi sumokėti įmoką, kuri turi sudaryti 50 procentų įmonės ataskaitinių finansinių metų pelno (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 15 str. 6 d.). Šiuo atveju autoriaus nuomone yra sukurtas geras savireguliacijos mechanizmas kuomet įmonei, pasiekus tam tikrą veiklos pelningumą ir investicijas veiklai, likusi dalis galėtų būti sumokama į valstybės biudžetą.

Valstybės įmonė turi gana didelę autonomiją valdant finansinius išteklius. Tai suteikia galimybę spręsti dėl tinkamiausių valdomų finansinių išteklių panaudojimo būdų ir lanksčiai bei pagal poreikius tinkamai juos organizuoti. Kaip minėta anksčiau valstybės įmonės pelnas skirstomas:

- Įmokoms į biudžetą. Į valstybės biudžetą valstybės įmonės pelno įmoka turi sudaryti 50 procentų įmonės ataskaitinių finansinių metų pelno (jei netaikomos įstatyme numatytos išimtys) (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 15 str. 6 d.);
- Į privalomąjį rezervą, skirtą nuostoliams dengti;
- Rezervams, naudojamiems darbuotojų premijoms (ne daugiau kaip 1/10 paskirstytinojo pelno), socialiniams, kultūriniams ir panašiems tikslams;
- Kitiems rezervams, kurie yra skirti įstatuose nustatytiems tikslams;
- Nepaskirstytajam pelnui, kuris yra perkeliamas į kitus finansinius metus (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 15 str. 2 d.).

Pakankamai įdomus aspektas, susijęs su valstybės įmonių laisve skirstant finansinius išteklius, yra susijęs su pelno panaudojimu darbuotojų premijavimui. Pavyzdžiui viešosios įstaigos darbuotojams už darbą apmoka pagal darbo sutartyje numatytas darbo apmokėjimo sąlygas, tačiau be galimybės viešosios įstaigos pelną skirti darbuotojų premijoms (LR viešųjų įstaigų įstatymo 14 str. 2 d.). Kitaip yra valstybės įmonėje – įstatymas numato valstybės įmonės vadovo teisę parengti (jei yra valdyba – su valdybos pritarimu) įmonės darbuotojų apmokėjimo ir premijavimo taisykles (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 11 str. 2 d.), tačiau draudimas jose numatyti galimybę skirti pelną darbuotojų apmokėjimui įstatyme nenumatytas.

Kalbant apie vadovaujančių darbuotojų darbo apmokėjimo tvarką pabrėžtina, kad Valstybės įmonės vadovaujančių darbuotojų (vadovų, jų pavaduotojų ir vyriausiųjų buhalterių) darbo apmokėjimo tvarką reglamentuoja teisės aktai (LRV nutarimas „Dėl valstybės įmonių ir valstybės kontroliuojamų akcinių bendrovių, uždarųjų akcinių bendrovių administracijos vadovų, jų pavaduotojų ir vyriausiųjų finansininkų darbo apmokėjimo“).

Autoriaus nuomone įdomus aspektas yra tas, kad daugelis valstybės įmonių savo pajamas turi užsitikrinti taip pat kaip ir privatus verslas, tai yra uždirbti iš savo teikiamų paslaugų, o dažnai būna taip, kad jos neturi ir jokių monopolinių teisių, todėl turi veikti konkurencinėje aplinkoje. Tačiau kaip minėta anksčiau valstybės įmonių turtas laikomas valstybės nuosavybe, todėl jos dažnai yra kontroliuojamos daug griežčiau nei privataus sektoriaus įmonės. Valstybės turto apskaitą, valdymą, naudojimą ir disponavimą juo kontroliuoja valstybės institucijos, valstybės įmonės, įstaigos ar organizacijos vidaus audito tarnyba (vidaus auditoriai) ir Valstybės kontrolė (LR Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 25 str. 1 d.). Todėl šiuo požiūriu egzistuoja mechanizmas, kuris leidžia kontroliuoti finansinių išteklių valdymo tinkamumą ir pagrįstumą.

Valstybės įmonės vadovas valdybai, jeigu ji sudaroma, ir įmonės savininko teises ir pareigas įgyvendinančiai institucijai turi parengti ir pateikti metinių finansinių ataskaitų rinkinį, ataskaitinių finansinių metų įmonės veiklos ataskaitą (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 16 str.).

Be įstatyme numatyto veiklos ataskaitos turinio, valstybės įmonei gali būti nustatyti papildomi informacijos, kuri turi būti pateikiama įmonės veiklos ataskaitoje, reikalavimai. Viešosios įstaigos veiklos ataskaita yra viešas dokumentas.

Valstybės įmonės metinių finansinių ataskaitų rinkinį turi patikrinti įmonės savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos parinktas auditorius ar audito įmonė (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 16, 17 str.).

Kaip matyti Valstybės turto apskaitą, valdymą, naudojimą ir disponavimą juo kontroliuoja valstybės institucijos, valstybės įmonės, įstaigos ar organizacijos vidaus audito tarnyba (vidaus auditoriai) ir Valstybės kontrolė (LR Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 25 str. 1 d.). Todėl šiuo požiūriu egzistuoja mechanizmas, kuris leidžia kontroliuoti finansinių išteklių valdymo tinkamumą ir pagrįstumą.

Analizuojant įstatymus pastebėta, kad valstybės įmonės nėra kontroliuojamos specialiais įstatymais personalo įdarbinimo, apmokėjimo už darbą bei jų atlyginimų dydžių nustatymo klausimais, todėl taikytinos bendros LR darbo kodekse nustatytos taisyklės. Todėl valstybės įmonės vadovai turi įgaliojimus priimti į darbą ir atleisti darbuotojus (LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 11 str. 2 d., LR viešųjų įstaigų įstatymo 9 str. 4 d.)

Tačiau, autoriaus nuomone svarbus aspektas įstatymų lygmenyje yra tas, kad valstybės įmonės atlikdamos pirkimus turi vadovautis viešųjų pirkimų įstatymu. Viešieji pirkimai gali būti skirstomi pagal atvirumą dalyvavimui į atvirus ir uždarus. Atviruose pirkimuose gali dalyvauti visi ūkio subjektai. Uždaruose pirkimuose dalyvauja tik perkančiosios organizacijos pakviesti ūkio subjektai. Įprastai uždari pirkimai vykdomi išimtiniais ir griežtai apibrėžtais atvejais.

Viešieji pirkimai gali būti skirstomi pagal organizavimą į centralizuotus ir decentralizuotus pirkimus. Centralizuoti pirkimai skirti kelių perkančiųjų organizacijų panašių poreikių patenkinimui.

Viešieji pirkimai gali būti skirstomi pagal pirkimo procedūrų tipus į konkursinius, derybinius, aukcioninius ir mišrius. Konkursinio pirkimo metu dėl pateiktų pasiūlymų nesiderama. Derybinio pirkimo metu siekiant geriausio rezultato perkančioji organizacija derasi su dalyviais. Aukcioninio pirkimo metu dalyvis turi galimybę matyti kitų dalyvių pasiūlymus ir keletą kartų pagerinti savo siūlomas sąlygas. Viešieji pirkimai paprastai skirstomi ir pagal jų vertes. Didesnės vertės pirkimų vykdymui keliama daugiau reikalavimų nei mažesnės, pavyzdžiui, kvietimą dalyvauti pirkime paskelbti tarptautiniu mastu.

Autoriaus nuomone būtina aptarti dažniausiai pasitaikančius viešųjų pirkimo būdus ir atvejus. Analizuojant 2014 metų statistiką matyti, kad bendrame pirkimų skaičiuje didžiausią dalį sudaro supaprastinti viešieji pirkimai paskelbus apie pirkimą, net 60,9%. Atviras konkursas sudaro 18,5 % visų pirkimų, o supaprastinti viešieji pirkimai nepaskelbus apie pirkimą sudaro 17,2% visų pirkimų.

Supaprastintų viešųjų pirkimų būdai yra: supaprastintas atviras konkursas, supaprastintas ribotas konkursas, supaprastintos skelbiamos derybos, supaprastintas konkurencinis dialogas, supaprastintas atviro projekto konkursas, supaprastintas riboto projekto konkursas, apklausa.

3 lentelė. 2014 metais atlikti viešieji pirkimai pagal būdą

Eil. Nr.	Pirkimo būdas	Bendra pirkimų vertė		Bendras pirkimų skaičius		Centralizuoti pirkimai[2]				Žalieji pirkimai[3]			
		mln. Lt.	proc.	skaičius	proc.	vertė, mln. Lt	proc.	skaičius	proc.	vertė, mln. Lt	proc.	skaičius	proc.
1.	**TARPTAUTINIAI VIEŠIEJI PIRKIMAI**	**11 245,8**	**71,9%**	**2 175**	**21,9%**	**2 112,1**	**18,8%**	**158**	**7,3%**	**667,5**	**5,9%**	**133**	**6,1%**
1.1.	Atviras konkursas	8 706,2	55,7%	1 834	18,5%	929,4	10,7%	128	7,0%	595,9	6,8%	123	6,7%
1.2.	Ribotas konkursas	248,2	1,6%	7	0,1%	196,0	79,0%	2	28,6%	0,0	0,0%	0	0,0%
1.3.	Konkurencinis dialogas	446,4	2,9%	1	0,0%	0,0	0,0%	0	0,0%	0,0	0,0%	0	0,0%
1.4.	Skelbiamos derybos	455,2	2,9%	86	0,9%	0,0	0,0%	0	0,0%	27,4	6,0%	3	3,5%
1.5.	Neskelbiamos derybos	515,4	3,3%	232	2,3%	112,5	21,8%	13	5,6%	6,9	1,3%	3	1,3%
1.6.	Pirkimas taikant dinaminę pirkimų sistemą	874,3	5,6%	15	0,2%	874,1	100,0%	15	100,0%	37,3	4,3%	4	26,7%
2.	**SUPAPRASTINTI VIEŠIEJI PIRKIMAI**	**4 398,8**	**28,1%**	**7 748**	**78,1%**	**101,6**	**2,3%**	**116**	**1,5%**	**676,9**	**15,4%**	**429**	**5,5%**
2.1.	Paskelbus apie pirkimą	4 063,8	26,0%	6 042	60,9%	100,7	2,5%	106	1,8%	644,2	15,9%	397	6,6%
2.2.	Nepaskelbus apie pirkimą	335,0	2,1%	1 706	17,2%	1,0	0,3%	10	0,6%	32,8	9,8%	32	1,9%
Iš viso:		**15 644,6**	**100,0%**	**9 923**	**100,0%**	**2 213,7**	**14,1%**	**274**	**2,8%**	**1 344,5**	**8,6%**	**562**	**5,7%**

Šaltinis: Viešųjų pirkimų tarnyba, 2014

Plačiau verta aptarti apklausos bei atviro konkurso būdus. Supaprastinti viešieji pirkimai vykdomai pagal supaprastintas viešųjų pirkimų taisykles, kurias įmonė parengia pati, vadovaudamasi Viešųjų pirkimų įstatymu ir atsižvelgdama į savo veiklos specifiką. Šiose taisyklėse įmonė nusistato kaip turi būti atliekamos supaprastintos viešųjų pirkimų procedūros vykdant supaprastintus viešuosius pirkimus įskaitant ir apklausą. Apklausą įmonė gali vykdyti apklausdama vieną, tris arba daugiau potencialių tiekėjų. Pagal Viešųjų pirkimų tarnybos išaiškinimą įmonė iš vieno tiekėjo apklausos būdu gali vykdyti pirkimus jei jų vertė be PVM yra mažiau nei 14481 eur (50000 Lt), tačiau tvirtindama savo supaprastintų viešųjų pirkimų taisykles įmonė suderinusi su VPT gali nusistatyti ir didesnę sumą, tai yra 30000 eur. Didesnės vertės pirkimai, tai yra pirkimai, kurių vertė yra iki 58 000 eur turi būti vykdomi apklausos būdu ir apklausiama turi būti mažiausiai tris potencialūs tiekėjai.

Apklausa gali būti atliekama raštu arba žodžiu. Pirkimai, kurių vertė yra iki 3000 eur be PVM, gali būti atliekami apklausos žodžiu būdu. Didesnės vertės pirkimai turi būti atliekami raštu, nepriklausomai ar apklausiamas vienas ar daugiau tiekėjų.

Kai kuriais atvejais įmonės gali netaikyti viešųjų pirkimų įstatymo nuostatų. Šios išimtys yra nurodytos viešųjų pirkimų įstatyme ir apima tokia sritis kaip:

1) darbo sutartims;

2) finansinių paslaugų, susijusių su pinigų, valiutų keitimo kurso, valstybės skolos valdymo, iždo agento, užsienio atsargų valdymo arba kitų politikos sričių, susijusių su vertybinių popierių arba kitokių finansinių priemonių sandoriais, pirkimams;

3) Lietuvos banko teikiamų paslaugų pirkimams;

4) tarptautinių finansų institucijų teikiamų finansinių paslaugų pirkimams;

5) arbitražo ir taikinimo paslaugų pirkimams;

6) radijo ir televizijos programų sukūrimo, jų parengimo transliuoti paslaugų, jau parengtų programų bei radijo ir televizijos laidų transliavimo eteryje laiko pirkimams, kai juos atlieka šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1, 2 ar 3 punktuose nurodytai perkančiajai organizacijai nustatytus reikalavimus atitinkantis transliuotojas. Šiame įstatyme vartojama sąvoka „transliuotojas“ suprantama taip, kaip ji apibrėžta Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme. Šių pirkimų tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė;

7) mokslinių tyrimų ir plėtros paslaugų, išskyrus tas mokslinių tyrimų ir plėtros paslaugas, iš kurių gauta nauda yra naudojama tik perkančiosios organizacijos veiklos poreikiams tenkinti ir už kurias viską sumoka perkančioji organizacija, pirkimams. Šių pirkimų tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliota institucija;

8) paslaugų pirkimams, kai juos perkančioji organizacija atlieka iš kitos perkančiosios organizacijos arba iš perkančiųjų organizacijų asociacijos, turinčių tokioms paslaugoms teikti

išimtinę teisę, suteiktą teisės akto, atitinkančio Europos Sąjungos steigiamąsias sutartis. (Viešųjų pirkimų įstatymas)

Finansinės rizikos valdymui aktualiausia yra antruoju punktu pateikta išimtis, kuri nurodo, kad išimtis taikoma išvardintoms finansinėms paslaugoms. Tačiau autorius pastebi, kad praktikoje dažna įmonė neskiria kurioms tiksliai finansinėms paslaugoms ši išimtis taikoma, o kurioms ne. Dėl šios priežasties būtina aiškiai apibrėžti arba pateikti baigtinį išimčių sąrašą, susijusį su finansinėmis paslaugomis.

Kalbant apie pirkimus atviro konkurso būdu. Atviras konkursas turi būti skelbiamas jei perkama paslaugų už daugiau nei 207 tūkst. Eurų be PVM. Tačiau šis pirkimo būdas yra nepatogus tuo, kad pirkimas trunka labai ilgai, be to potencialūs tiekėjai turi galimybę užvilkinti pirkimo procesą, tokiu būdu dažnai įmonės negali įsigyti joms reikalingų paslaugų reikiamu metu.

Autoriaus nuomone valstybės įmonė yra labai sudėtingas statusas, kadangi šio tipo įmonės dažnai veikia konkurencinėje aplinkoje, tačiau jų veikla reguliuojama daug griežčiau nei privataus sektorių įmonių. Tai žymiai apsunkina galimybę valstybės įmonėms valdyti riziką su kuriomis jos susiduria.

3. METODOLOGINĖ DALIS

Rengiant magistrinį darbą naudojamasi Tranfield (Tranfield, 2003) pasiūlyta sisteminės literatūros apžvalgos struktūra. Pirmiausiai planuojama literatūros apžvalgos eiga, kurią sudaro trys etapai:

1. apžvalgos planavimas;
2. apžvalgos atlikimas;
3. apžvalgos rezultatų paskelbimas.

Pirmame, planavimo, etape yra keliamas tikslas, kam atliekama apžvalga, bei nagrinėjamas apžvalgos poreikis bei aktualumas. Antrame, apžvalgos atlikimo, etape pirmiausiai atlieka mokslinės literatūros, atitinkančios nagrinėjamą temą paieška.

Pagrindinis darbe taikomas metodas yra literatūros šaltinių analizė. Ji yra neatsiejama mokslinio darbo dalis, kuri tęsiasi per visą mokslinio tyrimo procesą. Nors literatūros analizė gali būti ir pagalbinė mokslinio tyrimo priemonė, pavyzdžiui, eksperimentiniame tyrime. Tačiau šio darbo atveju ji yra savarankiškas tyrimo metodas.

Atliekant literatūros analizę pateikiami atrinkti esminiai leidiniai, susiję su šioje srityje nagrinėtomis žiniomis, argumentais ir temomis. Į tokią literatūros apžvalgą įeina tai, kas buvo apie šią sritį rašyta, kaip ši medžiaga gauta kitų mokslininkų, pagrindiniai vykusių tyrimų rezultatai bei diskusijos pagrindiniuose mokslo ir metodiniuose leidiniuose.

Literatūros analizės metu yra iškeliamos hipotezės, kurių formulavimas reikalauja apžvelgti tas teorijas, su kuriomis susijusi nagrinėjamoji mokslinė problema, bei išryškinti pagrindinius principus ir susikoncentruoti prie tų aspektų, kuriuos norima patikrinti. Šiame darbe literatūros analizė atskleidė ne tik galimus finansinės rizikos taikymo metodus valstybės įmonėse bet ir parodė šios srities tyrinėjimų nepakankamumą ar prieštaringumą.

Literatūros studijavimo uždaviniai skirtinguose mokslinio tyrimo etapuose yra skirtingi. Ruošiantis tyrimui, literatūros analizė padeda pasirinkti temą, papildomus tyrimo metodus, susipažinti su pirmtakų darbais, protingai suplanuoti savo darbą. Prasidėjus tyrimams, literatūros analizės metu:

- sužinoma apie naujausius kitų specialistų darbus; – prireikus koreguoti tyrimų eigą;
- rasti savo tyrimų faktus patvirtinančią arba prieštaraujančią jiems medžiagą.

Literatūros analizę paprastai sudaro penki etapai:

1. Šaltinių (straipsnių, knygų) paieška.
2. Pagrindinių šaltinių pasirinkimas.
3. Šaltinio kokybės įvertinimas
4. Esminės informacijos (žinių) išgavimas.

5. Žinių apibendrinimas (sintezė) ir pateikimas.

Kaip matyti pirmiausiai atliekama šaltinių paieška. Paieška atliekama pagal raktinius žodžius šiuose duomenų bazėse:

1. Emerald.
2. SpringerLink.
3. EBSCO Business Source Elite.

Paieškoje naudojamus raktinius žodžius galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji raktinių žodžių grupė skirta straipsnių, susijusių su finansine rizika valdymu, o antroji grupė straipsnių, susijusių su valstybės įmonių valdymu. Kadangi paieška atliekama lietuviškose ir angliškose duomenų bazėse naudojami lietuviški ir angliški raktiniai žodžiai.

Pirmai grupei priklausantys angliški raktiniai žodžiai ir frazės yra: „risk type“, „financial risk“, „risk management“, „preventing financial risk“, „financial risk control“, predicting financial risk“. Lietuviški raktiniai žodžiai: „finansinės rizikos rūšys“, „rizikos rūšys“, „rizikos valdymas“, „finansinės rizikos valdymas“.

Antrai grupei priklausantys angliški raktiniai žodžiai ir frazės yra: „state enterprise“, „government owned company“, „public company“. Lietuviški raktiniai žodžiai: „valstybės įmonės“, „valstybės valdomos įmonės“.

Kuomet sudaromas šaltinių sąrašas atrenkami pagrindiniai šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai pasirenkami atsižvelgiant į:

1. Šaltinio indeksavimą pagrindinėse srities duomenų bazėse;
2. Šaltinio cituojamumo lygį.
3. Šaltinio paskelbimo vietos svarbą ir įtaką;
4. Šaltinio naujumą.
5. Šaltinio apimtį (atmetami trumpieji straipsniai, plakatai).
6. Šaltinyje paskelbtų rezultatų pagrindimą eksperimentiniais tyrimais arba atvejų studijomis.

Sudarius pagrindinių nagrinėjamų šaltinių sąrašą, vertinama jų kokybė. Vertinant šaltinio kokybę remiantis vien tik jo tekstu, reikia atsakyti į tokius klausimus:

1. Ar aiškiai suformuluotas tyrimo tikslas?
2. Ar pateiktas tyrimų kontekstas?
3. Ar pagrįsti siūlomi sprendimai?
4. Ar aprašytas sprendimas (algoritmas, metodas) gali būti atkartotas (t.y. realizuotas remiantis pateiktu aprašymu)?
5. Ar testiniai duomenys, su kuriais buvo atliekami tyrimai, yra etaloniniai (t.y. naudojami ir kitų srityje dirbančių mokslininkų) ir yra viešai paskelbti ir prieinami?
6. Ar eksperimento eiga (procedūra) tinkamai aprašyta ir gali būti atkartota?

7. Ar siūlomas sprendimas palygintas su kitais sprendimais?

8. Ar naudojami tinkami palyginimo kriterijai (metrikos)?

9. Ar tyrimo rezultatai išanalizuoti ir tinkamai paaiškinti?

10. Ar tyrimo rezultatai patvirtina siūlomo sprendimo tinkamumą problemai spręsti?

Taip pat rengiant darbą reikia atsižvelgti į nagrinėjamo šaltinio tipą. Mokslinės informacijos šaltiniai skirstomi atsižvelgiant į jų pateikimo būdą. Pagal tipą mokslinė informacija gali būti grupuojama į spausdintą ir elektroninę. Skirtumas tarp spausdintos ir elektroninės informacijos yra tas, kad spausdinta informacija, kurią tyrėjas randa spausdintame leidinyje, paprastai dar iki ją išspausdinant būna ne kartą tikrinama recenzentų ir mokslo leidinių redakcinių komisijų. Todėl dauguma spausdintos mokslinės informacijos atitinka moksliniam tekstui keliamus reikalavimus ir gali būti naudojama kaip patikimas mokslinės informacijos šaltinis. Tuo tarpu elektroninė informacija, kuri prieinama naudojantis įvairiomis internetinės paieškos sistemomis, deja, ne visada būna perleista per mokslo kokybės filtrą. Nemažai elektroninės informacijos neatitinka moksliniams tekstams keliamų reikalavimų. Todėl skaitant būtina dar kartą šiuos tekstus kritiškai įvertinti.

Pagal medžiagos tipą darbe naudojama tiek spausdinta, tiek elektroninė mokslinė informacija skirstoma į keletą grupių:

- Vadovėliai;
- Pirminiai šaltiniai;
- Tyrimų medžiaga.

Vadovėliai naudingi pradedant tiriamąjį darbą. Jie leidžia tyrėjui susipažinti su pagrindinėmis tiriamos problemos sąvokomis, teorijomis, tyrimų rezultatais, nukreipiant į kitus mokslinės informacijos šaltinius.

Pirminiai šaltiniai – tai originalūs fundamentiniai mokslo darbai, paprastai monografijos. Jie padeda tiksliai suformuluoti tyrimo problemą, išplėtoti tyrimo metodologinį modelį.

Tyrimų medžiaga – tai empirinių tyrimų, kurie reikšmingi straipsnio temai, rezultatai. Jie paprastai pristatomi konferencijų leidinių ir mokslo žurnalų straipsniuose, tačiau gali būti aptariami ir mokslo monografijose. Konferencijų leidiniai yra dinamiškiausias mokslo raidos atspindys, nes juose pristatomi naujausi tyrimų rezultatai, patvirtinantys ar paneigiantys egzistuojančias teorijas. Mokslo žurnaluose paprastai spausdinama apibendrinta ir susisteminta tyrimų medžiaga, prieš tai aprobuota bent vienoje konferencijoje. Straipsnio paskelbimas aukšto lygio žurnale gali užtrukti iki 2 metų, todėl tai nėra pati naujausia medžiaga. Mokslo monografijos rašomos apibendrinant daugelio metų laikotarpyje atliktus tyrimus. (Masiliauskaitė, 2008)

Pagal šaltinių tipus darbai skirstomi į: pirminę studiją, antrinę studiją, metą – analizę ir tretinę studiją. Pirminė studija paprastai laikomas straipsnis, nagrinėjantis tam tikrą problemą, siūlantis jos sprendimą ir pateikiantis atlikto tyrimo rezultatus. Tuo tarpu antrinė studija laikomas straipsnis,

apžvelgiantis pirmines studijas, apibendrinantis jų rezultatus ir remiantis apibendrinimo rezultatais pasiūlantis tam tikrą problemos sprendimo būdą. Meta-analizė yra antrinės studijos atvejis, kai rezultatai analizuojami ir apibendrinami naudojant matematinės statistikos metodus. Ir paskutinė, tretinė studija vadinama antrinių studijų apžvalga ir juose paskelbtų rezultatų apibendrinimas.

Pirminių studijų kategorijos gali būti šešios: metodo aprobavimas, metodo įvertinimas, naujas sprendimas, naujos idėjos, nuomonė ir patirties aprašymas. Metodo aprobavimo metu siūlomi metodai yra nauji, dar nerealizuoti ir neišbandyti praktiškai ir remiasi tik akademinėje aplinkoje atliktais eksperimentais. Metodo įvertinimo metu siūlomas metodas realizuotas praktiškai ir pateikiamas realizacijos aprašymas ir įvertinimas. Naujas sprendimas, jo metu yra siūlomas naujas sprendimas, jo tinkamumas pagrindžiamas nedideliu pavyzdžiu arba loginiais argumentais. Naujos idėjos yra tuomet, kuomet remiantis žinomais sprendimais ir metodais pateikiamas naujas požiūris į problemą ir jos sprendimą. Nuomonė – išreiškiamas asmeninis autoriaus (paprastai autoritetingo srityje) požiūris į tam tikra metodą ar problemos sprendimą nesiremiant kitų autorių rezultatais. Patirties aprašymo metu pristatomas praktinis problemos sprendimas remiantis asmenine autoriaus patirtimi. (Masiliauskaitė, 2008)

Kadangi literatūros šaltinių šiais laikais yra labai didelis kiekis, todėl autorius visų pirma privalėtų sudaryti literatūros, su kuria reikia susipažinti, sąrašą. Paprastai rekomenduojama sudaryti tris sąrašus:

- literatūros, kurią reikia perskaityti pirmiausia;
- literatūros, su kuria pageidautina susipažinti;
- literatūros, kurią galima paanalizuoti, jei liks laiko.

Prieš pradėdami kritiškai skaityti tekstus iš visų jau sukauptų atsirenkami tik tie, kurie atrodo reikšmingiausi tyrimo problemai spręsti. Paprastai pirminių mokslinės literatūros paieškų rezultatas būna daugybė tekstų, kurie tyrėjui iš pradžių atrodo svarbūs. Bet prieš pereinant prie nuodugnesnio skaitymo būtina juos „atsijoti“. Tai – parengiamasis kritinio skaitymo etapas. Norint nuspręsti, ar tekstas tinkamas, rekomenduotina perskaityti jo įvadą ir išvadas, susipažinti su turiniu.

Skaitymo tvarkos algoritmas susideda iš kelių etapų. Iš pradžių skaitomi apibendrinančio pobūdžio literatūros šaltiniai: monografijos, disertacijos, knygos ir pan. Tai padeda suprasti problemą, į ją įsigilinti. Tuomet pereinama prie literatūros, aptariančios atitinkamus siaurus klausimus – tai straipsniai, tezės, anotacijos ir t.t. Chronologiniu požiūriu geriausiai pradėti nuo naujausios literatūros, po to pereiti prie senesnės. Trečiuoju etapu pravartu peržiūrėti literatūros sąrašą monografijų, disertacijų bei straipsnių gale ir persirašyti šaltinius tų autorių, kurių mintys ar tyrimo metodika pasirodė įdomūs skaitant veikalą.

Literatūros šaltinis nagrinėjamas keliais etapais:

1. Perskaitomas pavadinimas, turinys, anotacija, įvadas, peržiūrima bibliografija. Būtina tuoj pat pasižymėti literatūros šaltinio bibliografinę informaciją. Ši informacija reikalinga, cituojant ir nurodant literatūros šaltinius, sudarant naudotos literatūros sąrašą.

2. Skaitant literatūros šaltinį pirmą kartą, būtina visų pirma išsiaiškinti jo turinį, t.y. suprasti pagrindines autoriaus mintis, idėjas. Todėl knygą ar straipsnį reikia skaityti, pasibraukiant pieštuku svarbiausias mintis, nurašant į atskirą žodynėlį pagrindinių sąvokų ir terminų apibrėžimus.

3. Skaitant veikalą antrą kartą, būtina įvertinti faktinę medžiagą, atrinkti tipinius faktus ir palyginti juos su jau žinomais, įsigilinti į autoriaus samprotavimų eigą, rasti jo samprotavimų silpnas vietas, neįtikinančius faktus ir kt.

Kritinis skaitymas remiasi trimis pagrindiniais principais. Visų pirma reikia rasti pagrindines autoriaus tezes arba hipotezes. Išsiaiškinti, kuo remiasi autorius grįsdamas savo tezes? Kokias sąvokas jis vartoja, kokias renkasi teorines prieigas? Kokie empiriniai duomenys naudojami siekiant pagrįsti ar sustiprinti argumentą? Tuomet reikia kritiškai įvertinti autoriaus argumentus. Ar tiksliai vartojamos sąvokos? Ar pakanka pateikiamų duomenų? Ar duomenys sukaupti korektiškai? Ar pateiktus duomenis galima interpretuoti kitaip, nei tai padarė autorius? Kiek ir kuriose srityse originalus autorius? Ar originali iškelta tezė ar hipotezė ar savitas jos įrodymas? Galiausiai jas reikia derinti su savo tyrimu. Analizuodami tekstą stengtis galvoti apie savo tyrimo problemas, hipotezes. Galvoti kaip ir kuo skaitomas tekstas gali papildyti ar paneigti tyrimo metu daromas prielaidas, konstruojamus argumentus, ir pan. (Damaševičius)

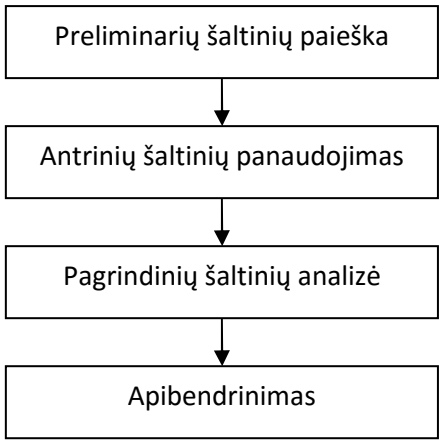
Pagrindiniai literatūros apžvalgos proceso žingsniai yra šie:

1. Preliminarių šaltinių paieška. Visų pirma tyrėjas ieško knygų, straipsnių, pranešimų bei kitų publikacijų, kurios yra svarbios jo iškeltam probleminiam teiginiui. Preliminarūs šaltiniai – tai tam tikros literatūros indeksai, kurie yra panašūs į bibliotekos katalogų teminius indeksus.

2. Antrinių šaltinių panaudojimas. Analizuojant preliminarius šaltinius, galima pastebėti, kad kiti tyrėjai jau yra apžvelgę tą literatūrą, kuri yra svarbi tyrėjo pasirinktai problemai nagrinėti. Tokios apžvalgos ir yra antriniai šaltiniai. Tai dokumentas, parašytas asmens, kuris, nors pats ir neatliko tyrimo, tačiau visa tai apibendrino literatūros apžvalgoje.

3. Pagrindinių šaltinių analizė. Antriniuose šaltiniuose paprastai apžvelgiama keletas tyrimų, tačiau nei vienas jų nėra analizuojamas nuodugniai. Todėl būtina išanalizuoti ataskaitas tų tyrimų, kurie yra svarbūs planuojamam tyrimui. Tokios originalios tyrimų ataskaitos ir yra vadinamos pagrindiniais šaltiniais. Pagrindinis šaltinis yra dokumentas (pavyzdžiui, žurnalo straipsnis ar disertacija), parašytas tyrimą atlikusių asmenų.

4. Apibendrinimas. Perskaičius visus svarbius pagrindinius ir antrinius šaltinius, būtina parašyti literatūros apžvalgą, kurios tikslas – informuoti skaitytoją apie tai, kas yra žinoma ir kas – ne.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus

8 Pav. Literatūros apžvalgos procesas

Literatūros analizės skyrius gali būti rašomas trejopai: referatyviai, chronologiškai ir problemiškai. Referatyviai – nurodant, ką ir kaip tam tikru klausimu rašo skirtingi autoriai, atkreipiant dėmesį į nuomonių įvairovę, bendrus ir skirtingus teiginius. Galima sugrupuoti autorius pagal tai, kaip jie traktuoja kurį nors klausimą. Tačiau šis literatūros apžvalgos būdas bene paprasčiausias. Viską lemia straipsnio temos aktualumas, o apžvalga tiriamuoju klausimu tik nusako tyrėjo poziciją kitų autorių ir nagrinėjamosios problemos atžvilgiu, ją paryškina, bet tik tuo atveju. jeigu būtent apie tai yra kalbama ir nenukrypstama į neesminius aprašinėjimus. Chronologiškai – kai skirtingų autorių nuomonės, susijusios su darbo straipsnio tema, išdėstomos chronologine tvarka, t.y. pradedant nuo senesnių šaltinių ir baigiant naujausiais. Šis būdas taikytinas tada, kai norima problemą išanalizuoti istoriniu aspektu. Problemiškai – geriausiai, jei literatūros analizė yra probleminė . Rašant tokio pobūdžio analizę autorius gali pateikti savo požiūrį, numatyti tolesnės problemos plėtros perspektyvas. Be abejo, taip rašyti sunkiau: reikia būti gerai susipažinusiam su problemos metodologija, perpratusiam dalykines žinias, būti plačios erudicijos. (Damaševičius)

Literatūros apžvalgos tikslai:

- Nustatyti tiriamosios problemos ribas. Geriau yra pasirinkti siauresnę problemą (ar jos dalį) ir ją nuodugniai ištirti negu atlikti plačios straipsnio temos paviršutinišką tyrimą. Besigilinant į kitų autorių darbus, tyrėjui formuojasi gebėjimas pačiam formuluoti probleminius klausimus ir nusibrėžti problemos ribas.
- Ieškoti naujų tyrimo aspektų. Atliekant literatūros apžvalgą, būtina išsiaiškinti tyrimus, kurie jau buvo atlikti tyrėją dominančia straipsnio tema ir atskleisti tas tyrimo vietas, kurios nebuvo kitų mokslininkų nagrinėtos.

- Vengti neproduktyvių tyrimo krypčių.
- Išanalizuoti rekomendacijas tolimesniems tyrimams. Mokslinėje literatūroje dažnai yra pateikiama informacija, kuri gali būti naudinga planuojant tyrimą.
- Parodyti, kaip ir kuo nagrinėjama problema yra susijusi su turimomis mokslinėmis žiniomis.

Kitas darbe naudojamas metodas yra interviu. Interviu – tai metodas reikalingai informacijai išgauti betarpišku, kryptingu tyrėjo pokalbiu su respondentu. Šios asmenų tarpusavio sąveikos specifika yra griežta tyrėjo ir respondento vaidmenų diferenciacija. Tyrėjas yra iniciatorius, tiek organizuojant, tiek ir vedant pokalbį, o respondentui priklauso vedamojo, arba kitaip sakant informacijos šaltinio vaidmuo.

Interviu gali būti naudojamas įvairiose informacijos rinkimo stadijose ir situacijose:

- Interviu gali būti panaudotas ankstyvose tyrimo stadijose, siekiant apsibrėžti problemą ir patikslinti bendrą tyrinėtojo hipotezių problematiką;
- Interviu dažnai naudojamas didelių apklausų/tyrimų metodikai paruošti, testuojant ir rengiant klausimynus;
- Interviu gali būti naudojamas kaip pagrindinis informacijos surinkimo metodas;
- Interviu gali būti naudojamas atliekant apklausas, naudojant tiesioginio interviu metodą anketų pildymui;
- Interviu gali būti naudojamas kontroliniuose tyrimuose, kitais metodais gautiems duomenims patikslinti ir patikrinti.

Interviu mokslinėje literatūroje klasifikuojami įvairiai. Vienas iš būdu interviu klasifikuoti priklausomai nuo tikslo. Pagal tikslinę paskirtį interviu skirstomi į:

- Nuomonių ir požiūrių interviu. Šie interviu skirti išsiaiškinti žmonių nuomonę ar jų reakcijas į reiškinius;
- Dokumentinius interviu, kurių tikslas yra atkurti praeities faktus.

Interviu taip pat gali būti klasifikuojamas pagal apklausiamųjų subjektų tipą. Interviu pobūdį ir turinį daug kuo sąlygoja respondento tipas. Išskiriami du pagrindiniai respondentų tipai:

- Ekspertas – asmuo, kuris dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią bei pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą. Vykdant interviu su ekspertu tyrėjas paprastai turi užsibrėžti tikslą gauti maksimalią ir detaliausią informaciją apie tiriamą objektą, aptarti ir patikslinti tyrimo hipotezes, palyginti ir įvertinti įvairias tyrimų metodikas;
- Paprastas respondentas, tai tam tikros gyventojų grupės atstovas dėl vienokių ar kitokių priežasčių tapęs apklausos objektu.

Tuo tarpu pagal techniką ir formą interviu skirstomas į:

- Neformalizuotą dar kitaip vadinama nestandartizuotą interviu, kai iš anksto prieš interviu nenumatomi nei klausimai (jų formulavimas, eilė, skaičius), nei galimi atsakymai į juos. Marketingo tyrimų literatūroje šio tipo interviu dar vadinamas giluminiu.
- Formalizuotą dar kitaip vadinama standartizuotą interviu, kai klausimų formulavimas, jų tvarka, skaičius ir galimų atsakymų skaičius, jų kodavimas ir užrašymo forma iš anksto numatomi ir vienodai tiksliai užfiksuojami.(Kedaitienė)

Toliau verta plačiau aptarti šių dvejų tipų interviu. Kaip buvo minėta anksčiau, neformalizuotas interviu – tai pokalbis, kai tyrėjas, turėdamas prieš akis tik bendrą pokalbio temą ir pateikdamas ją respondentui, paskui, interviu metu, pats gali kurti tolesnes verbalines viena kitą veikiančias situacijas. Be to, tyrėjo vaidmuo – sumaniai stimuliuoti respondento atsakymus į nustatytus klausimus, nesilaikant kokios nors griežtai užfiksuotos jų eilės. Klausimų formulavimas visiškai priklauso nuo pokalbio konteksto: atsakymai paprastai sukelia daug kitų, naujų, papildomų klausimų, kurių eilę tyrėjas nustato savo nuožiūra.

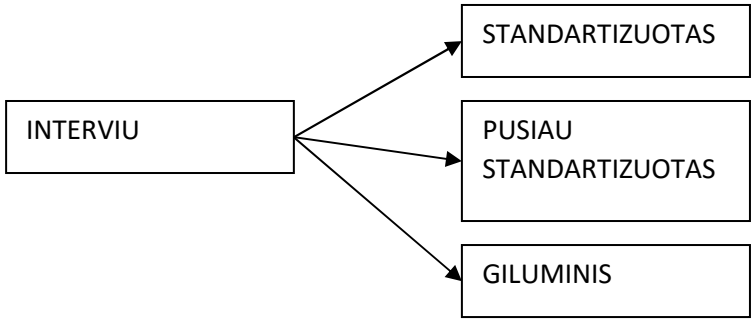
Aukščiausias interviu neformalumo laipsnis pasiekiamas tada, kai tyrėjas pokalbio procese niekaip vizualiai neregistruoja respondento atsakymų (gali būti įjungtas diktofonas) ir interviu apskritai panašus į tam tikrą asmeninę dviejų vienas kitam palankių ir abipusiškai susidomėjusių nagrinėjama problema asmenų diskusiją. Tokio interviu atveju respondentui suteikiama visiška ir neribota laisvė kalbėti tai, ką jis panorės, rutulioti savo mintis. Tačiau verbalinio elgesio laisvė, kurią tyrėjas suteikia respondentui per neformalizuotą interviu, yra ne tik šio interviu teigiamybė, bet ir trūkumas, nes sunku sugretinti ir palyginti įvairių interviu rezultatus. Be to, rezultatai labai priklauso nuo profesinės tyrėjo kvalifikacijos, kadangi nepatyręs tyrėjas gali paveikti respondento atsakymus primesdamas savo nuomonę. Taip pat gauta informacija gali būti pakankamai abstrakti, ir skirtingai interpretuojama, dėl šių priežasčių du tyrėjai, vadovaudamiesi pokalbyje vienodo tikslo siekiančiomis temomis, gaus iš to paties respondento visiškai skirtingus atsakymus.

Dėl šių ypatybių neformalizuotas interviu yra nepakeičiamas metodas ankstyvose žvalgomosiose tyrimo stadijose, tikslinant problemą ar jos sprendimo hipotezes, kuomet reikia kuo daugiau sužinoti apie tyrimo objektą. Tokiu būdu gali būti apklausiami ekspertai, vadovaujantys asmenys, mokslininkai ir pan. (Kedaitienė)

Formalizuotas interviu yra toks interviu, kai klausimai pateikiami ir atsakymai registruojami griežtai numatyta tvarka. Interviu procedūros standartizavimas (iš anksto sudarytas interviu planas, suformuluoti klausimai, jų išdėstymas tam tikra tvarka, galimų atsakymų variantų sąrašas) padeda tyrėjui kontroliuoti apklausų sąlygas ir eigą, sugretinti ir palyginti jų rezultatus. Griežtai formalizuotame interviu standartizuojami ne tik tyrėjo klausimai ir respondento atsakymai, bet ir tyrėjo tipas, jo elgsena ir net išorinės interviu sąlygos. Šis interviu tipas taikomas masinėms, didelėms apklausoms atlikti, kai anketos pildomos tiesioginio interviu būdu. Toks interviu susiveda

tik į apklausos anketos pildymą ta tvarka, kaip jie išdėlioti anketoje, atsakymus registruojant numatytu būdu, jokie papildomi klausimai neužduodami, komentarai, kad ir būtų labai įdomūs bei vertingi, jei iš anksto nenumatyta, neregistruojami. Toks interviu metodas yra geras, nes jo metu tyrėjas asmeniškai daro nedidelę įtaką respondento atsakymams. Tačiau šiuo atveju svarbu, kad anketos klausymai būtų sudaryti taip, kad nesufleruotų galimų respondento atsakymų.

Minėtieji interviu tipai, neformalizuotas ir formalizuotas, vienas kito nepaneigia, o priešingai, vienas kitą papildo, nes kiekvieno jų tiriamoji paskirtis visai kitokia, todėl leidžia surinkti informaciją apie analizuojamą situaciją ar objektą skirtingais pjūviais. Dėl šios priežasties pastaruoju metu, praktikoje vis dažniau sėkmingai naudojami įvairūs pusiau standartizuotų giluminių interviu tipai, kuriuose interviu procedūra standartizuojama iš dalies.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus

9 Pav. Interviu tipai.

Kaip taisyklė, interviu susideda iš keleto etapų. Įvadinė interviu tema turi būti plati, abstrakti, įvedanti į temą ir naudojami terminai turi būti pilnai suprantami respondentui. Respondentai prašomi papasakoti apie savo patyrimą ar su tema susijusią istoriją. Tai yra geras būdas įvesti respondentą į pokalbio temą, nes jie neturi galvoti apie teisingą atsakymą ar taisyklingą žodyną, - jie tiesiog gali papasakoti istoriją, ką kiekvienas gali. Po tokios įžangos tyrėjas gali pradėti pokalbį prisilaikydamas interviu vadovo, jis turi trumpai paaiškinti respondentui interviu tikslą ir daugiau pokalbio metu prie šio priminimo negrįžti. Priklausomai nuo to, kaip yra atliekamas interviu: gyvai, telefonu ar videokonferencijos metu tyrėjas turi:

- Naudoti pritarimo gestus, tokius kaip “taip” ar pritarimo linktelėjimas, taip parodydamas respondentui, kad jis supranta ir fiksuoja jo atsakymus;
- Išlaikyti akių kontaktą ir padrąsinančią šypseną pauzių metu, tuo paskatindamas respondentą kalbėti toliau;

- Naudoti aktyvaus klausymosi techniką, pakartodamas kartas nuo karto respondento atsakymus savais žodžiais lyg pasitikrindamas ar teisingai suprato ir pabrėždamas, kad ką respondentas sako yra labai įdomu ir reikalinga;
- Naudoti netiesioginius kreipinius, kaip "ar negalėtumėte paaiškinti?", "ar galite duoti pavyzdį?", "jūs minėjote kad…, ar negalite paaiškinti plačiau?".

Taip pat yra labai svarbu, kad tyrėjas:

- Naudotų respondento žodyną, nei savo-tyrėjo ar akademinį. Pavyzdžiui, geriau naudoti žodį "susivienijimai" nei "strateginiai aljansai", nes priešingu atveju respondentas gali nesuprasti jam pateikiamų klausymų;
- Leisti respondentui kalbėti jo pasirinktu eiliškumu nesilaikant aklai interviu vadove numatytų temų tvarkos;
- Neįkyriai stengtis, kad pirma būtų kalbama apie bendrus dalykus, po to – apie detales;
- Niekada nepertraukti atsakymo;
- Niekad neklausti "nurodančio" klausymo, kuris pasufleruotų kokio atsakymo tikimasi iš respondento. Kaip, pavyzdžiui, "čia aplinkui yra daug alaus išgėrusių žmonių (alinių), ar jūs geriate daug?";
- Niekada nekalbėti apie savo idėjas ar nuomones;
- Niekada neįvertinti atsakymo, net ir pasakydamas "tai labai įdomu", nes tai gali atitraukti respondentą nuo jo nuomonės ir paskatinti priimti tyrėjo nuomonę;
- Niekada nesijaudinti dėl nejaukių pauzių. Tyrėjas gali pradėti rašyti pastabas bloknote tuo parodydama respondentui, kad nieko neatsitiko. (Kedaitienė)

Interviu pabaigoje tyrėjas paklausia ar respondentas dar ką nors norėtų pridurti ir padėkoja už sugaištą laiką. Praėjus tam tikram nedideliam laiko tarpui po interviu, tyrėjas pasižymi kaip respondentas atrodė, kokia buvo jo kalba ir veido išraiška, aplinka, jei buvo interviuojama namuose.

Verta paminėti dar kelis interviu tipus. Vienas iš jų yra paskesnis giluminis interviu (angl. follow-up interwiews). Paskesni giluminiai interviu naudojami kai norima kai kuriuos aspektus, pateiktus prieš tai buvusiame interviu, nagrinėti išsamiau. Paprastai apklausiami tie patys respondentai, kurie išsakė įdomias mintis ir tyrėjas nori apie tai sužinoti plačiau. Tokie interviu prasideda teiginiu "paskutinį kartą Jūs teigėte, kad...., ar galite pasakyti apie tai daugiau?". Tokiu būdu, paskesni interviu gali duoti daugiau ir specifiškesnės informacijos nei pirminiai. Taipogi, kadangi respondentai jau susipažinę su interviu technika, ir aplinka, galima klausti ir klausimus prasidedančius "kodėl?" ar "kaip?". Paskesni interviu leidžia giliau pažinti kaip ir kodėl respondentai priima sprendimus, perka, vartoja ir pan.

Dar vienas interviu tipas yra konvergencinis interviu. Konvergenciniai interviu kaip taisyklė būna interviu su problemų ar tyrimų ekspertais ir kitais profesionalais. Jie naudojami ankstyvose

tyrimo stadijose, kai nedaug žinoma apie problemos kilmę, taikytinus tyrime metodus, hipotezes ir pan. Tokiu atveju naudojama vadinama “sniego kamuolio” technika, kai surandami pirmi problemų ekspertai, su jais kalbamasi apie tyrimo vystymo kryptis ir problemos sprendimo būdus. Jų rekomendacijų pagrindu surandami kiti problemos ekspertai ir taip gaunama informacija, kurios trūksta tyrėjui tyrimo pradžioje. Paprastai apklausiamas nedidelis ekspertų skaičius. Šios rūšies interviu ypač naudingi, jei tyrimo metodika nėra tvirtai apsibrėžta, jei trūksta žinių, literatūros ar patirties. Tai gali būti ir atvejis, kai tyrėjas patyręs, bet jis bando naują tyrimų sferą ar nori naudoti nežinomą rinkoje tyrimų metodą. Tai gali būti ir situacija, kai tyrėjas yra tik pradedantis ir jam trūksta žinių ar patirties, nors tyrimų metodika ar problemos sprendimo būdai gali būti patyrusiems tyrėjams lyg ir aiškūs.

Vykdant tokius interviu būtina, kad tyrėjas turėtų nors kokias pradines žinias ir nuo jų pradėtų klausinėti ekspertus. Pavyzdžiui, jei tiriama gaiviųjų gėrimų rinka Lietuvoje ir jos vartotojui, pradėti reikėtų nuo informacijos apie Lietuvos rinką skaitymo, nuo specifinės literatūros apie gaiviųjų gėrimų rinką Lietuvoje ir vartojimo dažnumą, jei tokia yra. Po to galima surasti kelis Lietuvos rinkos ekspertus, vadybininkus prekybos centruose prekiaujančiuose gaiviais gėrimais ir paklausti trūkstamą informaciją – apie vartotojų charakteristikas, lojalumą prekiniams ženklams, vartojimo dažnumą, specifines vartojimo preferencijas, santykius mažmeniniame prekybos tinkle, prekių išdėstymo svarbą pirkimo dažnumui, vartojimo sezoniškumus ir pan. Atlikus nors 3-5 interviu su vietinės rinkos ekspertais jau galima nustatyti svarbiausias galimas problemas įvedant naują gėrimą į rinką ir toliau koncentruoti tyrimą ties šiomis galimomis problemomis. Pavyzdžiui, jei buvo nustatyta, kad vietos vartotojai, vartojantys gaivius gėrimus yra jautrūs kainai ir produkto įtakai jų sveikatai, tada reikia detaliau tirti rinkos perkamąją galią ir kiek vartotojai galėtų mokėti, bei kokios sudėties gėrimas turi būti, kad jis patiktų Lietuvos vartotojams. Konvergenciniai interviu dažniausiai būna beveik visai nestruktūrizuoti, bent jau bent jau kuomet yra apklausiami pirmi ekspertai.

Paprastai konvergenciniame interviu naudojama tokia technika:

- Apklausiant pirmą ekspertą pateikiama sava hipotezė ar teiginys ir leidžiama ekspertui ją patvirtinti ar paneigti;
- Prašoma ekspertą pateikti jo hipotezes.

Apklausiant vėlesnius ekspertus, duodamos patvirtinti ar paneigti ankstesnių ekspertų pateiktos hipotezės, neminint ekspertų pavardžių, ir prašoma pateikti unikalias eksperto hipotezes, jei jis jų turi. Taip apklausiami visi pasirinkti ekspertai. Jų pateiktus atsakymus galima surašyti į lentelę ir sudaryti schemą.

4 Lentelė. Konvergencinio interviu schema

Respondentas	Teiginys 1	Teiginys 2	Teiginys 3	Teiginys 4	Teiginys 5	Teiginys 6	Teiginys 7
A	TAIP	TAIP					
B	SUTIKO	NESUTIKO	TAIP	TAIP			
C	SUTIKO	NESUTIKO	SUTIKO	SUTIKO	TAIP	TAIP	
D	SUTIKO	NESUTIKO	SUTIKO	SUTIKO	SUTIKO	-	TAIP
E	SUTIKO	SUTIKO	SUTIKO	NESUTIK	SUTIKO	SUTIKO	SUTIKO

Šaltinis: Kedaitienė

Schema galima su prasti taip, kad respondentas A sutiko su tyrėjo teiginiu 1 ir pateikė savo teiginį 2. Respondentas B sutiko su teiginiu 1 ir nesutiko su teiginiu 2 bei pateikė savo teiginius 3 ir 4. ir t.t.

Apibendrinant, kokybiniam tyrimui patogiausi yra literatūros analizės ir interviu metodai. Interviu metodas patogus tyrimo pradžioje, kada reikia surinkti pradinę informaciją, išsiaiškinti problemines sritis bei tyrimo pabaigoje, kuomet ieškoma atsakymų į labai konkrečius specifinius klausimus. Literatūros analizės metodas patogus, renkant pagrindinę informaciją nagrinėjamu klausimu.

4. FINANSINĖS RIZIKOS VALDYMAS VALSTYBĖS ĮMONĖJE

Kaip buvo nustatyta literatūros analizės dalyje, finansine rizika laikoma palūkanų normos, valiutos kurso, kredito, likvidumo ar kitokia rizika, kuri kyla iš įmonės turimo finansinio turto ar finansinių įsipareigojimų. O šios rizikos valdymui geriausiai tinka diversifikacijos, laiko metodas, ir asmeninės arba žmogiškojo faktoriaus valdymo metodai bei derivatyvai ar išvestiniai finansiniai sandoriai. Tačiau labai svarbu išanalizuoti šių metodų taikymo specifiką valstybės įmonėse.

Kad būtų tinkamai valdoma rizika valstybės valdomoje įmonėje, joje turi būti parengtos finansinės rizikos valdymo taisyklės. Šios taisyklės turi reglamentuoti finansinės rizikos įtakos mažinimą įmonės veiklos rezultatams. Šiomis taisyklėmis turi būti vadovaujamasi tiek, kiek jos neprieštarauja teisės aktams, įmonės, kurioje jos yra taikomos, įstatams, Apskaitos vadovui, Verslo apskaitos standartams. Šioje vietoje iškyla tam tikra problema, kadangi kaip nustatė Valstybės kontrolė atlikdama auditą Finansinės rizikos valdymas valstybės valdomose įmonėse ir viešosiose įstaigose, nėra aišku, kaip taikyti Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatas, valdant finansinę riziką ir įsigyjant bankų ir investavimo paslaugas, todėl įmonės ne visais atvejais laikosi Viešųjų pirkimų įstatymo reikalavimų. Taip pat, Valstybės kontrolė pateikė rekomendaciją, kuri nurodo Viešųjų pirkimų tarnybai bendradarbiaujant su Finansinės rizikos valdymo gairių valstybės valdomoms įmonėms rengėjais – Finansų ministerijos ir Ūkio ministerijos specialistais, parengti rekomendacijas, kuriomis vadovaudamosi valstybės valdomos įmonės galėtų įgyvendinti Rekomendacines finansinės rizikos valdymo gaires, nepažeisdamos Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatų, įskaitant planuojamą tiesioginį skolinimą Finansų ministerijai, imsiančiai paskolas valstybės vardu. Autorius pastebi, kad šių rekomendacijų įgyvendinimo terminas buvo nustatytas pusmečiu vėlesnis nei terminas įmonėms pasirengti finansinės rizikos valdymo taisykles, dėl šios priežasties susiduriama su ankstesne problema – kaip turi būti parengtos finansinės rizikos taisyklės, nepažeidžiant Viešųjų pirkimų įstatymo. Taip pat autorius atkreipia dėmesį, kad tuo metu, kai buvo atliekamas šio darbo tyrimas, buvo bendraujama su Viešųjų pirkimų tarnybos atstovais, ir buvo nustatyta, kad minėtos rekomendacijos vis dar nėra parengtos.

Pagrindiniai prieštaravimai, susiję su Viešųjų pirkimų įstatymu, atsiranda tuomet, kai įmonės atlieka tam tikrų finansinių priemonių pirkimus. Viena iš tokių rizikų yra valiutų kursų rizika. Kaip minėta anksčiau valiutų kursų rizika – tai nuolatinis ir neprognozuojamas kurso svyravimas, kurio rezultatai turi įtakos įmonės finansiniams rezultatams. Todėl siekiant išvengti nuostolių dėl valiutų kurso pasikeitimo, reikia taikyti įvairius valiutų kursų kitimo rizikos valdymo metodus bei būdus. Valiutų kurso nuostoliai atsiranda dėl šių priežasčių:

- Įmonė perka užsienio tiekėjų prekes tarptautinėje rinkoje, už jas atsiskaito užsienio valiuta (pirkimo sandoriai);

- Ateities valiutų pirkimo ir pardavimo kursai nežinomi, jie svyruoja ir yra sunkiai prognozuojami.

Autoriaus nuomone įmonė nuolat atsirandančią valiutų kursų svyravimo riziką turėtų valdyti naudojantis šiais valiutos pirkimo ir pardavimo sandoriais:

1. Neatidėliotini sandoriai – kasdieniai, už kuriuos atsiskaitoma nedelsiant arba maksimaliai ne vėliau kaip per dvi dienas, pagal sutartą su banku valiutų pirkimo ir pardavimo kursą. Sandoriai vykdomi tik tada, kai įmonės sąskaitoje yra skirta pardavimui valiuta.

2. Išankstiniai sandoriai – tai sandoriai, kai bankas ir įmonė sutartą dieną ateityje įsipareigoja pirkti ar parduoti tam tikrą valiutos sumą už kitą valiutą kursu sutartu sandorio sudarymo dieną. Šie sandoriai taikomi pardavus paslaugas ir suteikiant atidėtą mokėjimą bei užpajamavus pirktas prekes arba žaliavas ir turint atidėtą mokėjimą užsienio valiuta ateityje. Šie sandoriai atliekami įmonei pasirašant su banku išankstinę valiutos pirkimo ar pardavimo sutartį. Sandorio sudarymo metu valiutos įmonės sąskaitoje gali nebūti.

Sudarant išankstinius sandorius galima išvengti finansinių nuostolių dėl valiutų kursų svyravimų ateityje, sandorio metu įvertinti savo būsimą veiklos rezultatą, palengvinti įvairių pajamų ir išlaidų užsienio valiuta planavimą ilgesniems periodams. Be to nemokami jokie išankstiniai sandorio sudarymo mokesčiai.

Valiutų išankstinį sandorį, kuriam reikalingas banko limitas arba garantinis užstatas, įmonei tikslinga sudaryti tuomet, kai žinoma, jog nebus gauta pakankamai įplaukų ta valiuta, kuria yra planuojamas mokėjimas ateityje.

Nesugebant įvertinti bei valdyti valiutinės rizikos, padariniai gali būti labai reikšmingi įmonės finansinei būklei. Norint efektyviai valdyti valiutinę riziką, labai svarbu pasirinkti tinkamas apsidraudimo priemones, įvertinus jų tinkamumą. Tinkamas apsidraudimo priemonių parinkimas yra vienas svarbiausių uždavinių, siekiant efektyviai valdyti valiutų riziką.

Valiutinę riziką galima valdyti vidinėmis ir išorinėmis priemonėmis. Vidinės valiutų kursų svyravimo rizikos valdymo priemonės remiasi įmonės finansininkų galimybėmis išvengti valiutų kurso pasikeitimo poveikio ir nereikalauja sudaryti ilgalaikių sandorių su bankais. Tai yra pigiausios valiutų kursų svyravimo rizikos valdymo priemonės, tačiau jos yra natūraliai ribotos. Išorinės valiutų kurso svyravimo rizikos valdymo priemonės – ilgalaikiai sandoriai su trečiosiomis šalimis – bankais.

Įmonė, siekdama efektyviai valdyti valiutų kursų riziką, planuoja įmonės pinigų srautus metams, o artimiausiam vieno mėnesio laikotarpiui sudaro pinigų srauto prognozę. Pinigų srauto prognozėje numatomos visos gautinos įplaukos ir galimos išmokos eurais ir užsienio valiuta. Remiantis pinigų srauto prognoze planuojami ateityje valiutų pirkimo ar pardavimo sandoriai ir įvertinamas jų sudarymo tikslingumas.

Pinigų srauto prognozė parengiama ir įvertinama:

- Mėnesio laikotarpiui planuojamos kiekvienos dienos įplaukos ir išmokos (iš to skaičiaus užsienio valiuta);
- Įvertinami pinigų likučiai, iš to skaičiaus užsienio valiuta;
- Peržiūrimos sutarčių sąlygos, įvertinant galimybes padidinti ar sumažinti įplaukas arba išmokas atskiroms valiutoms taip, kad pinigų srautų užsienio valiutomis struktūros disproporcija sumažėtų;
- Įvertinamas įplaukų ir išmokų išdėstymas laiko atžvilgiu ir priimamas sprendimas dėl valiutų kursų pasikeitimo rizikos sumažinimo, nurodant datas kada reikės sudaryti valiutų pirkimo ar pardavimo sandorius.

Palūkanų normų kitimo rizika – tai rizika patirti nuostolius dėl palūkanų normos pakyčių. Bet koks sandoris, kuris paveikia įmonės paskolų portfelio poziciją ateityje, sąlygoja palūkanų normos riziką. Palūkanų normos valdymo tikslas – apsisaugoti nuo finansinės žalos, kurios ateityje gali padaryti rinkos palūkanų normos pokyčiai.

Įmonė palūkanų normų svyravimo riziką valdo taip vadinamu „didžiausios“ palūkanų normos pasirinkimo sandoriu. Didžiausios palūkanų normos pasirinkimo sandoris – tai sandoris tarp banko ir įmonės, kuriuos pardavėjas (bankas) pradeda mokėti sandorio pirkėjui (įmonei) palūkanų skirtumą, jeigu rinkos palūkanų norma viršija iš anksto sutartą palūkanų normą. Sudarydamas „didžiausios“ palūkanų normos pasirinkimo sandorį pirkėjas moka pardavėjui komisinį mokestį – premiją. Nusipirkęs „Didžiausios“ palūkanų normos pasirinkimo sandorį, pirkėjas apdraudžia savo paskolą nuo palūkanų normų kilimo.

„Didžiausios“ palūkanų normos pasirinkimo sandoris pasirenkamas norint apsidrausti nuo paskolos išlaidų didėjimo, nuostolį apribojant sumokėtu komisiniu mokesčiu – premija bei pasiliekant galimybę gauti pelno iš palūkanų normų svyravimų.

Pagrindiniai valiutų kurso ir palūkanų normų svyravimo rizikos draudimo sandoriai apskaičiuojami programiniu būdu, naudojant „Reuters“, „Bloomberg“ ar kitas kompiuterines sistemas.

Autorius pastebi, kad šiomis priemonėmis valstybės įmonėse valdomos rizikos specifika yra tokia pati, kaip ir privačiose įmonėse, kadangi valstybės valdoma įmonė, siekdama sudaryti valiutų kursų ir palūkanų normų svyravimo sandorius gali remtis 1996 m. rugpjūčio 13 d. Lietuvos Respublikos Viešųjų pirkimų įstatymo NR. I-1491 10 straipsnio 2 dalies 2 punkto nuostatomis ir viešųjų pirkimo procedūrų netaikyti.

Tačiau autoriaus nuomone įmonė, siekdama sandorių sudarymo skaidrumo, naudingumo, viešumo, dalyvių lygiavertiškumo ir konkurencijos, turi atlikti tokius veiksmus:

- Parengti ir pateikti įmonės vadovybei pasirašyti ilgalaikes sutartis su komerciniais bankais dėl einamųjų sąskaitų atidarymo ir dėl išvestinių finansinių priemonių (valiutų kursų ir palūkanų normų rizikos) taikymo.
- Įmonės vadovybei teikti išsamų pagrindimą dėl valiutų kursų ir palūkanų normų svyravimo rizikos sandorių, priskiriamų prie išvestinių finansinių priemonių, sudarymo pagrįstumo bei vadovybei pritarus, atlieka veiksmus, būtinus sandoriui sudaryti;
- Parengti ir teikti pasirašyti prašymus komerciniams bankams dėl finansinių operacijų limito ir limito, išvestinių finansinių priemonių sandoriams atlikti, suteikimo.
- Sudarę sandorius informuoti vadovybę apie jų sąlygas.

Banko suteiktas limitas turėtų neįpareigoti sudarinėti sandorių, nieko nekainuoti ir, pasibaigus galiojimo terminui, automatiškai nebūti pratęsiamas. Šios sąlygos turi nurodomos teikiamame bankui prašyme dėl limito suteikimo.

Renkantis finansinę įmonę, su kuria bus bendradarbiauja, turėtų būti vadovaujamasi šiais kriterijais:

- Nustatytais išvestinių finansinių priemonių limitais;
- Finansų įmonės reitingais. Renkantis mažiausią leistiną finansų įmonės reitingą vadovaujamasi 2010 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymu Nr. 1K-032 „Dėl finansų ministro 2001 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. 49 „Dėl laikinai laisvų valstybės piniginių išteklių investavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“.
- Finansų įmonė ar jos padalinio registracija Lietuvos Respublikoje.

Tačiau, autorius pastebi, kad šioje situacijoje susiduriama su problema, kuomet atsiranda dalinis prieštaravimas Viešųjų pirkimų įstatymo pagrindiniams principams, tai yra perkančioji organizacija turi užtikrinti, kad atliekant pirkimo procedūras ir nustatant laimėtoją būtų laikomasi lygiateisiškumo, nediskriminavimo, abipusio pripažinimo, proporcingumo ir skaidrumo principų. Šiuo atveju diskriminuojami potencialūs tiekėjai, kurie nėra registruoti Lietuvos Respublikoje ar neturi registruoti Lietuvos Respublikoje registruoto padalinio. Nors šiuo atveju yra suformuota nuostata, kad jei yra bent trys tokį kriterijų atitinkantys tiekėjai, jis gali būti taikomas.

Finansų darbuotojai nustatyta tvarka turi teisę sudaryti sandorius dėl išvestinių finansinių priemonių jų įgaliojimų ribose.

Sandoris laikomas sudarytu el. paštu, telefonu ar taikant elektroninės bankininkystės programas nuo momento, kai bankas išvardija būtinas sandorio sąlygas, o įmonė pareiškia, kad su jomis sutinka.

Sudarius sandorį el. paštu ar telefonu, šalys pasirašo sudaryto sandorio patvirtinimą, kuris atsižvelgiant į sudaryto sandorio rūšį, įforminamas pagal banko nustatytas atitinkamas patvirtinimų formas. Sudarius valiutų sandorį, taikant elektroninės bankininkystės naudojimo sutarčių sąlygomis.

Patvirtinimuose nurodoma – sandorio pavadinimas, numeris, sudarymo data ir laikas, įmonės pavadinimas, jos įgaliotas asmuo (išskyrus sandorius sudaromus naudojant elektroninės bankininkystės priemones), pastabos, šalių rekvizitai bei sandorio bendrosios sąlygos, kuriose nurodomos patvirtinimo nepasirašymo, negrąžinimo, atsisakymo pasekmės.

Priklausomai nuo sudaryto sandorio rūšies, taip pat gali būti nurodoma:

a. Valiutų kursų rizikos draudimo sandoriuose – valiutų pirkimo ar pardavimo kaina, sandorio bendra suma, pasirinkimo teisės pirkėjas ir pardavėjas, pasirinkta vykdymo kaina, sandorio atlikimo data ir laikas, premijos dydis, valiutų pora, sandorio galiojimo data;

b. Palūkanų normų kitimo rizikos draudimo sandoriuose, priklausomai nuo sandorio rūšies, – sandorio objektas, sandorio suma sandorio valiuta, pastovių ar kintamų palūkanų mokėtojas, užfiksuotos sandorio palūkanos, palūkanų mokėjimo grafikas, pasirinkimo sandorio teisė, pasirinkimo teisės pirkėjas ir pardavėjas, premija, kintamų palūkanų mokėjimo dažnumas, kintamų palūkanų normos nustatymo ir atsiskaitymo laikotarpių grafikas.

Sudarius sandorį el. paštu ar telefonu, išskyrus neatidėliotino valiutų keitimo sandorį, kurio atsiskaitymo data sutampa su sudarymo data:

1. Bankas iki tos pačios darbo dienos pabaigos išsiunčia sudaryto sandorio rašytinį patvirtinimą įmonei sutartyje nurodytu el. paštu ar faksu, kuriame nurodomos visos el. paštu ar telefonu suderinto sandorio sąlygos. Finansų darbuotojai patvirtinimą pasirašo, patvirtina antspaudu ir ne vėliau kaip iki tos pačios banko darbo dienos pabaigos išsiunčia sutartyje nurodytu fakso numeriu bankui. Jei įmonė, gavusi patvirtinimą elektroninėmis ryšio priemonėmis, per šalims priimtiną laiką, bet ne vėliau kaip iki tos pačios banko darbo dienos pabaigos jo nepasirašo ir negrąžina bankui arba nepareiškia pagrįstų pretenzijų dėl patvirtinime nustatytų sandorio sąlygų teisingumo, yra laikoma, kad įmonė su sandorio patvirtinimo turiniu susipažino ir jam neprieštarauja;

2. Įmonės prašymu, bankas ne vėliau kaip iki kitos banko darbo dienos pabaigos registruotu laišku išsiunčia įmonei du patvirtinimo egzempliorius. Finansų darbuotojai patvirtinimą pasirašo ir patvirtina antspaudu bei ne vėliau kaip iki kitos banko darbo dienos pabaigos, nuo sandorio patvirtinimo iš banko gavimo dienos, vieną atitinkamos finansinės priemonės sandorio patvirtinimo egzempliorių išsiunčia registruotu laišku bankui. Sandorio sudarymo patvirtinimas gali būti surašytas ir banke ar įmonės buveinėje.

3. Neatidėliotino valiutos keitimo sandorio, kurio atsiskaitymo data sutampa su sandorio sudarymo data, patvirtinimu laikoma elektroninėmis bankininkystės arba elektroninėmis valiutų prekybos sistemomis, išimtinais atvejais sudarytas telefonu, įmonės atlikta valiutos keitimo operacija tarp banko ir įmonės suderintomis sąlygomis arba iki tos pačios dienos banko darbo laiko pabaigos pateiktas įmonės patvirtinimas raštu tiesiogiai bankui.

Atsisakymas patvirtinti sudarytą sandorį arba sandorio patvirtinimo neatsiuntimas bankui, neatleidžia įmonės ir banko nuo įsipareigojimų pagal sudarytą sandorį vykdymo.

Dėl valiutų pirkimo ar pardavimo tarpbankinėje rinkoje susiklosčiusių ypatingų sąlygų, t.y. itin trumpos, iki 15 sekundžių, pasiūlymo galiojimo trukmės sudarant neatidėliotinus sandorius ir iki 5 minučių trukmės, sudarant išvestinių priemonių sandorius, apklausos turėtų būti vykdomos ir sandoriai sudaromi taip:

1. Visais atvejais apklausiama pasitelkiant elektronines ar kitas ryšio priemones, t.y. el. paštu, elektroninės bankininkystės programa ar tiesiogiai telefonu susisiekiant su banko atstovais, ne mažiau kaip du komerciniai bankai ir apklausos rezultatai įrašomi į:
    - Lentelę – kai sudaromi neatidėliotini valiutų pirkimo ar pardavimo sandoriai;
    - Registracijos žurnalą – kai sudaromi išvestinių priemonių valiutų pirkimo ar pardavimo ateities (susitarimo, išankstiniais, apsikeitimo) sandoriai;
2. Remiantis apklausos duomenimis iš karto nustatomas bankas, suteikęs palankiausią valiutų pirkimo ar pardavimo kursą.
3. Valiutų pirkimo ar pardavimo sandoriai sudaromi dviem būdais:
    - Jeigu palankiausias pasiūlymas gautas panaudojant elektroninės bankininkystės programą, tai sandorį iškarto sudaro finansų padalinio darbuotojai;
    - Jeigu palankiausias pasiūlymas gautas el. paštu ar suderintas telefonu su banko atstovu, tai jį, finansų padalinio darbuotojai sudaro el. paštu ar telefonu ir faksu apsikeičia sandorio sudarymą patvirtinamais su banku. Vėliau apsikeičia sandorio patvirtinamais;
    - Jei sandoris buvo sudarytas ne per elektroninės bankininkystės programą, nelaimėjusieji bankai informuojami telefonu, kad sandoriai dėl valiutų pirkimo ar pardavimo nebus sudaromi.

Dėl palūkanų pasirinkimo sandorių sąlygų, kurių pasiūlymai galioja ne ilgiau kaip penkias minutes, apklausa turėtų būti vykdoma dviem etapais.

Pirmame atrankos etape įmonė atlieka šiuos veiksmus:

1. Likus vienai dienai iki galimo palūkanų normų rizikos valdymo sandorio sudarymo el. paštu iš anksto apklausia visus bankus, su kuriais turi pasirašiusi ilgalaikes sutartis dėl išvestinių finansinių priemonių taikymo ir turi tam patvirtintus limitus;
2. El. paštu gautus komercinių bankų pirmo atrankos etapų duomenis darbuotojai apskaičiuoja galimą pasiūlymo rezultatą ir registruoja visus apskaičiuoto rezultato bei pirmo atrankos etapo apklausos duomenis į atskirą apklausos registracijos žurnalą bei iki nustatytos valandos parengia pirmo atrankos etapo apklausos pažymą, kurioje banko pateikti pasiūlymai yra vertinami balais ir nustatomi trys, geriausius pasiūlymus pateikę bankai.

Pirmo atrankos etapo apklausos vertinimo kriterijai:

- Siūloma palūkanų norma arba mokamos premijos dydis (iki 80 proc. pasiūlymo vertės);
- Banko patikimumas pagal tarptautinių reitingo agentūrų suteiktą ilgalaikį skolinimosi reitingą (iki 20 proc. pasiūlymo vertės);
- Banko prašomos papildomos užtikrinimo priemonės, kurios vertinimo metu mažina pasiūlymo vertę (iki 10 proc. vertės).

Vertinimo metu balai apskaičiuojami priklausomai nuo apklausoje dalyvaujančių bankų skaičiaus ir vertinimo kriterijų įmonei svarbos pagal įmonės pasirengtas apskaičiavimo lenteles.

Visi į apklausos žurnalą įrašyti ir apskaičiuoti rezultatai bei išvados dėl trijų geriausius pasiūlymus pateikusių bankų pasirašomi finansų padalinio darbuotojų apklausos protokole ir teikiami įmonės vadovybei tvirtinti.

Įmonės vadovybei patvirtinus apklausos protokolą baigiamas pirmasis etapas ir apie jų rezultatus el. paštu nedelsiant informuojami visi apklausoje dalyvavę bankai.

Antrame atrankos etape įmonė kviečia dalyvauti pirmame atrankos etape tris geriausius pasiūlymus pateikusius komercinius bankus. Tam finansų padalinio darbuotojai elektroniniu paštu siunčia kvietimą dalyvauti antro atrankos etapo apklausoje dėl palūkanų normų pasirinkimo sandorių sudarymo. Antro atrankos etapo kvietimas rengiamas atsižvelgiant į pirmame etape banko pateiktus duomenis. Iš bankų prašoma pateikti tik su finansų rinkoje vykstančiais pokyčiais susijusią informaciją, t. y. siūlomą palūkanų normą ar premiją būsimam sandoriui fiksuoti bei sudaryti. Visi kiti pirmame atrankos etape bankų pateikti duomenys, vertinami kartu su siūloma palūkanų norma ar premija.

Palūkanų normos pasirinkimo sandorius sudaro finansų padalinio darbuotojai tokia tvarka:

1. Kvietime nurodytu laiku el. paštu gavę iš komercinių bankų pasiūlymų duomenis pagal nustatytos formos lentelę apskaičiuoja ir nedelsiant įrašo apklausos duomenis į apklausos registracijos žurnalą;
2. Iš karto nustato geriausią pasiūlymą pateikusį banką ir apklausos rezultatus įformina antro atrankos etapo apklausos pažymą ir ją pasirašo;
3. Telefonu susisiekia su laimėjusio banko atstovu bei sudaro sandorį;
4. El. paštu informuoja kitus apklausoje dalyvavusius, bet nelaimėjusius bankus, apie apklausos rezultatus;
5. Visi šie anksčiau išvardinti veiksmai turi būti atlikti per pasiūlymo galiojimo trukmę.

Jeigu banko pasiūlymas gautas vėliau nei nurodyta kvietime ir vėlavimo trukmė yra didesnė už pasiūlymo galiojimo trukmę, bankas išbraukiamas iš dalyvių sąrašo ir pateikti banko pasiūlymo

duomenys į apklausos rezultatų žurnalą neįrašomi. Tokiu atveju žurnale įrašoma „išbrauktas iš dalyvių sąrašo dėl pavėluotai pateikto pasiūlymo“ bei įrašomas tikslus el. paštu gauto banko pasiūlymo laikas.

Autoriaus nuomone rekomenduotina, kad valiutų pirkimo ar pardavimo, palūkanų normų pasirinkimo sandorių apskaitą, kontrolę ir informacijos apie šiuos sandorius teikimą įmonės vadovybei atliktų įmonės finansų padalinys, kadangi taip mažinama žmogiškojo faktoriaus rizika, kad šios operacijos bus atliekamos žmonių, kurie neturi tinkamos kvalifikacijos.

Laikinai laisvus pinigus įmonė gali laikyti neinvestavusi ne ilgiau nei 60 dienų, išskyrus atvejus, kai nėra galimybės jų efektyviai investuoti.

Laikinai laisvus pinigus įmonė gali investuoti į komercinių bankų terminuotus indėlius, Lietuvos Respublikos vyriausybės skolos vertybinius popierius. Į šio pobūdžio priemones rekomenduojama įmonei investuoti ne daugiau nei 145 tūkst. Eur. Taip pat vadovaujantis finansų ministro 2001 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. 49 „Dėl laikinai laisvų valstybės piniginių išteklių investavimo taisyklių patvirtinimo“ įmonė, į vieną ūkio subjektą negali investuoti daugiau nei 345 tūkst. Lt. tai yra 100 tūkst. Eur., kadangi būtent tokia suma yra draudžiami valstybės fizinių ir juridinių asmenų indėliai. Tačiau autorius pastebi, kad ši rizikos mažinimo priemonė valstybės įmonei iš esmės nėra tinkama, kadangi kaip minėta anksčiau valstybės įmonė nuosavybes teise priklauso valstybei. Vadovaujantis šia logika, įmonei praradus draudžiamą sumą, ją kompensuotų valstybė, tai yra valstybė patirtus nuostolius kompensuotų pati sau. Dėl šios priežasties autoriaus nuomone ši rizikos mažinimo priemonė valstybės įmonėse neturėtų būti taikoma, nes yra neefektyvi. Vietoj to autorius siūlo kiek įmanoma labiau diversifikuoti laikomus pinigus, kadangi diversifikacija yra efektyviausia priemonė finansinės rizikos valdymui, tačiau šios priemonės naudojimą valstybės įmonėse smarkiai riboja Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatos, kadangi valstybės įmonės įsigydamos investicinius produktus negali tiekėjų diskriminuoti geografiniu ar kitu požiūriu. Dėl šios priežasties įsigydamos, kurio nors banko vertybinius popierius, valstybės įmonė negalės atmesti geriausią pasiūlymą pateikusio banko, net jei yra seniau įsigijusi šio banko vertybinių popierių. Bendraujant su Viešųjų pirkimų tarnybos atstovais paaiškėjo, kad tai labai aktualus klausimas, dėl kurio dažnai kreipiamasi į Viešųjų pirkimų tarnybą, todėl šiuo aspektu yra būtinas Viešųjų pirkimų tarnybos išaiškinimas, kaip turėtų elgtis valstybės įmonė, kad nepažeistų Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatų ir galėtų diversifikacijos pagalba valdyti finansinę riziką. Taip pat autorius pastebi, kad taikydamos diversifikacijos metodą įmonės savo laikomus pinigus laikytų ne tik skirtinguose bankuose ar skirtingų valstybių bankuose, bet diversifikuotų netgi regionų lygmeniu. Nors Lietuvos atveju toks diversifikacijos lygis yra pakankamai sudėtingas, nes daugelis finansų institucijų pagrindinės buveinės yra Skandinavijos šalyse. Lentelėje pateikiama informacija apie finansų institucijas, kuriose valstybės įmonės turi savo indėlius.

5 Lentelė. Lietuvoje veikiantiems komerciniams bankams ir juos patronuojantiesiems bankams, kurių paslaugomis naudojosi audituotos įmonės, 2012–2013 m. suteikti kredito reitingai

Bankas	**Valstybė, kurioje registruota įmonė**	**Ilgalaikio skolinimosi kredito reitingas**	**Patvirtinimo data**	**Agentūra**
AB SEB bankas	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
SEB grupė	Švedijos Karalystė	A+	2013-11-20	„Fitch Ratings“
AB ,,Citadele" bankas	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
SC Citadele Banka grupė	Latvijos Respublika	B2	2013-08-23	„Moody’s Investors Service“
AB DNB bankas	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
DNB Bank ASA grupė	Norvegijos Karalystė	A+	2012-12-05	„Standard & Poor’s“
AB Šiaulių bankas	Lietuvos Respublika	B2	2013-03-21	„Moody’s Investors Service“
AB bankas „FINASTA“	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
„Swedbank“, AB	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
„Swedbank“ grupė	Švedijos Karalystė	A+	2013-11-20	„Fitch Ratings“
UAB Medicinos bankas	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
Danske Bank A/S Lietuvos filialas	Lietuvos Respublika		Nereitinguojamas	
Danske Bank	Danijos Karalystė	Baa1	2013-12-10	„Moody’s Investors Service“
Nordea Bank AB Lietuvos skyrius	Lietuvos Respublika	AA-	2013-11-20	„Fitch Ratings“
Nordea Bank AB grupė	Švedijos Karalystė	AA-	2012-12-12	*„Standard & Poor’s“*
AS „UniCredit Bank“ Lietuvos skyrius	Lietuvos Respublika	*Nereitinguojamas*		
Unicredit Bank SPA	Italijos Respublika	BBB+	2013-11-28	*„Fitch Ratings“*
OP-Pohjola Group	Suomijos Respublika	A+	2013-11-20	*„Fitch Ratings“*
Pohjola Bank plc Lietuvos filialas	Lietuvos Respublika	AA-	2013-06-20	*„Standard & Poor’s“*
Svenska Handelsbanken AB	*Švedijos Karalystė*	*AA-*	*2013-11-20*	*„Fitch Ratings“*

Šaltinis: Valstybės kontrolė, 2014

Kaip matyti iš lentelės iš dvylikos bankų net septynių bankų pagrindinės buveinės yra registruotos vienoje iš Skandinavijos šalių.

Investicijų trukmė negali būti ilgesnė nei vieneri metai ir investicijos gali būti atliekamos eurais, JAV doleriais ar kita stipria valiuta.

Renkantis finansinę įmonę, su kuria bus bendradarbiauja, vadovaujamasi šiais kriterijais:

- Nustatytais išvestinių finansinių priemonių limitais;
- Finansų įmonės reitingais. Renkantis mažiausią leistiną finansų įmonės reitingą vadovaujamasi 2010 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymo Nr. 1K-032 „Dėl finansų ministro 2001 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. 49 „Dėl laikinai laisvų valstybės piniginių išteklių investavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ 19 punktu.
- Finansų įmonė ar jos padalinio registracija Lietuvos Respublikoje;
- Kapitalo pakankamumo rodiklis;
- Likvidaus turto atsargos ir 1 mėnesio finansavimo spragos santykis.

Vadovaujantis šiomis taisyklėmis, įmonė gali ženkliai sumažinti patiriamą finansinę riziką, tačiau egzistuojanti įstatyminė bazė turėtų būti tobulinama, kad leistų valstybės įmonėms efektyviai valdyti finansinę riziką.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Rizikos valdymo procesas susideda iš keturių pagrindinių etapų: rizikos nustatymo, rizikos vertinimo, rizikos valdymo ir rizikos kontrolės. Rizikos nustatymo metu yra identifikuojami rizikos veiksniai ir apsprendžiamas rizikos profilis. Rizikos vertinimo metu nustatoma rizikos įvykimo tikimybė ir jos padarinių dydis ir pagal tai rizika sureitinguojama. Rizikos valdymas pradedamas nuo strategijos parinkimo ir baigiamas konkretaus metodo parinkimu ir pritaikymu rizikos valdymui. Rizikos kontrolės metu yra vertinama parinkto metodo efektyvumas valdant riziką, esant reikalui atliekami koregavimo veiksmai.
2. Labai dažnai skirtingi autoriai, analizuodami rizikas, tas pačias rizikas priskiria skirtingoms rizikų grupėms. Dėl šios priežasties norint tinkamai valdyti finansinę riziką labai svarbu tiksliai apibrėžti kas yra laikytina finansine rizika, ir kokios rizikos grupė ją sudaro.
3. Tiksliausias finansinės rizikos apibūdinimas pateikiamas 26 verslo apskaitos standarte, kuriame ji apibrėžiama kaip palūkanų normos, valiutos kurso, kredito, likvidumo ar kitokia rizika, kuri kyla iš įmonės turimo finansinio turto ar finansinių įsipareigojimų.
4. Finansinės rizikos, su kuriomis susiduria valstybės įmonė vykdydama savo veiklą, galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes. Šios grupės yra: apskaitos ir finansinės atskaitomybės, likvidumo ir kredito, finansų rinkos (investicinę), kapitalo struktūros.
5. Vertinant rizikos dydį, būtina atsižvelgti į srities specifiką, kadangi kiekvienai sričiai būdingos skirtingos rizikos.
6. Kiekvieną riziką įmonė gali ne tik identifikuoti, tačiau ir surasti būdus ją sumažinti. Priklausomai nuo finansinės rizikos masto ir pobūdžio įmonės gali rinktis iš daugelio valdymo metodų, bet populiariausi metodai yra diversifikacija, laiko valdymas, derivatyvai ir žmogiškojo faktoriaus valdymas.
7. Diversifikacijos metodas yra labai efektyvus ir paprastas būdas valdyti riziką, tačiau jo trūkumas yra tas, kad proporcingai rizikos lygiui mažėja ir gaunamos naudos lygis.
8. Laiko valdymo metodas yra efektyvus, tačiau nepritaikomas trumpalaikėje perspektyvoje.
9. Žmogiškojo faktoriaus valdymas yra vienas sudėtingiausių ir daugiausiai dėmesio reikalaujančių metodų. Tam, kad šis metodas tinkamai veiktų, jis turi būti kuriamas ir diegiamas visoje įmonėje, pradedant nuo jos kultūros, baigiant procedūromis, neleidžiančioms tiems patiems asmenims atlikti vykdymo ir kontrolės funkcijų bei sudaryti galimybės išsamiai dokumentuoti atliekamus veiksmus.

10. Prisiimti riziką įmonei apsimoka tuomet, kai jos minimizavimo ar perkėlimo kaštai yra didesni nei dėl rizikos patiriama žala, o jos išvengti nėra galimybės.
11. Lengviausias rizikos valdymo būdas yra rizikos perkėlimas. Jei įmonė nusprendžia perkelti riziką, ji gali pasinaudoti banko ar draudimo bendrovės teikiamomis paslaugomis. Tokiu atveju įmonė turi įvertinti kiekvienos rizikos atsiradimo tikimybę ir galimos žalos dydį. Jas įvertinus įmonė gali pasirinkti perkelti visas galimas rizikas arba tik tam tikras. Dažniausiai įmonės renkasi pasirinktinę rizikų perkėlimo politiką, kadangi pilnas rizikos perkėlimas paprastai būna labai brangus.
12. Įmonė rizikas gali valdyti vidinėmis arba išorinėmis priemonėmis. Paprastai vidinėmis priemonėmis įmonė gali valdyti tik nedidelę dalį rizikų, o likusių valdymui turi pasitelkti išorines priemones.
13. Valstybės įmonė yra iš valstybės turto įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka valstybei perduota įmonė, kuri nuosavybės teise priklauso valstybei ir jai perduotą ir jos įgytą turtą valdo, naudoja bei juo disponuoja patikėjimo teise. Nuo kitų įmonių valstybės įmonė skiriasi tuo, kad jos pagrindinis tikslas vykdant savo veiklą yra tenkinti viešąjį interesą.
14. Daugelis valstybės įmonių savo pajamas turi užsitikrinti taip pat kaip ir privatus verslas, tai yra uždirbti iš savo teikiamų paslaugų, o dažnai būna taip, kad jos neturi jokių monopolinių teisių, todėl turi veikti konkurencinėje aplinkoje. Tačiau valstybės įmonių turtas laikomas valstybės nuosavybe, todėl jos dažnai yra kontroliuojamos daug griežčiau nei privataus sektoriaus įmonės. Vienas iš tokių kontrolės pavyzdžių yra Viešųjų pirkimų įstatymo reikalavimų taikymas valstybės įmonių vykdomiems pirkimams.
15. Kad įmonė tinkamai valdytų finansinę riziką ji pirmiausiai turi pasirengti vidines taisykles kaip ši rizika turėtų būti valdoma.
16. Valstybės valdomos įmonės finansinės rizikos valdymui be papildomų ribojimų gali taikyti derivatyvus, kadangi šių priemonių pirkimui nėra taikomos viešųjų pirkimų nuostatos. Tačiau valstybės įmonės retai gali pasinaudoti šiuo finansinės rizikos valdymo instrumentu, nes neturi pakankamos kompetencijos šioje srityje. Dėl šios priežasties autorius rekomenduoja, šį finansinės rizikos metodą taikyti tik tuo atveju, jei įmonė turi šios srities kvalifikaciją turinčius specialistus.
17. Diversifikacija yra efektyviausia priemonė finansinės rizikos valdymui, tačiau šios priemonės naudojimą valstybės įmonėse smarkiai riboja Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatos, kadangi valstybės įmonės įsigydamos investicinius produktus negali tiekėjų diskriminuoti geografiniu ar kitu požiūriu. Dėl šios priežasties įsigydamos, kurio nors banko vertybinius popierius, valstybės įmonė negalės atmesti geriausią pasiūlymą pateikusio banko, net jei yra seniau įsigijusi šio banko vertybinių popierių. Šiuo aspektu

autorius rekomenduoja Viešųjų pirkimų tarnybai pateikti išaiškinimą, kaip turėtų elgtis valstybės įmonė, kad nepažeistų Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatų ir galėtų diversifikacijos pagalba valdyti finansinę riziką.

18. Valstybės įmonėms valstybinis indėlių draudimas nėra tinkama rizikos valdymo priemonė, kadangi kaip minėta anksčiau valstybės įmonė nuosavybės teise priklauso valstybei. Vadovaujantis šia logika, įmonei praradus draudžiamą sumą, ją kompensuotų valstybė, tai yra valstybė patirtus nuostolius kompensuotų pati sau.
19. Tyrimo hipotezė, kad efektyviam finansinės rizikos valdymui valstybės įmonėse turi būti taikomi specializuoti šiai sričiai metodai, pasitvirtino, kadangi valstybės įmonėms taikomi Viešųjų pirkimų įstatymo reikalavimai, dėl to standartiniai finansinės rizikos valdymo metodai negali būti taikomi.

LITERATŪRA

1. 26-ASIS VERSLO APSKAITOS STANDARTAS „IŠVESTINĖS FINANSINĖS PRIEMONĖS“ (Žin., 2007, Nr. 99-4045)
2. Balkevičius, A., Rizikos valdymas nacionaliniame biudžete. Paskaitų medžiaga, 2015.
3. Bernatonytė D., Rizika tarptautinėje prekyboje// *Ekonomika ir vadyba* – 2000. – Kaunas, 2000.
4. Damaševičius, R., Programų priežiūra ir tobulinimas // Paskaitų medžiaga. Prieiga per internetą: URL: http://proin.ktu.lt/~damarobe/T120M013/pratybos/3_etapas-analize.pdf [žiūrėta 2016.01.07].
5. Darškuvienė, V., Įmonės finansų valdymas, Kauno technologijos universitetas, Kaunas, Technologija, 1998
6. De Goede M., Repoliticizing financial risk// *Economy and Society*.-Amsterdamas, 2004, Vol. 33, No. 2, p.197-217. Prieiga per internetą : URL: http://dx.doi.org/10.1080/03085140410001677120, [žiūrėta 2015.06.03]
7. Dinu, A. M. Modern Methods of Risk Identification in Risk Management // *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences,* 2012, Vol. 1, No. 6
8. Eidukaitis V., Valiutų kursai svyruoja daugiau, nei kainuoja apsidrausti// *Vadovo pasaulis*. – 2003, Nr. 4.
9. Ellegaard, C., Supply risk management in a small company perspective, *Supply Chain Management: An International Journal*, 2008, Vol. 13 No. 6, pp. 25-434. Prieiga per internetą: URL: http://dx.doi.org/10.1108/13598540810905688 [žiūrėta 2016.01.07].
10. Eropean Commision, Guide to cost-benefit analysis of investment projects.-2008. Prieiga per internetą : URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/cost/guide2008_en.pdf, [žiūrėta 2015.10.07]
11. Falkner E.M., Hiebl M.R.W, Risk management in SMEs: a systematic review of available evidence// *The Journal of Risk Finance*.-Austrija, 2015, Vol. 16, No 2, p. 122 – 144. Prieiga per internetą : URL: http://dx.doi.org/10.1108/JRF-06-2014-0079, [žiūrėta 2015.10.07]
12. Finansistas.net, Diversifikacija. Prieiga per internetą : URL: http://www.finansistas.net/diversifikacija.html [žiūrėta 2015.10.07].
13. Finansų ministerija, Finansinės rizikos valdymo gairės. Prieiga per internetą : URL: http://www.finmin.lt/c/portal/layout?p_l_id=PUB.1.837, [žiūrėta 2015.10.07]

14. Gaidamavičienė J., Valiutinės rizikos modeliavimas versle// *Verslas, ekonomika ir vadyba*. – Šiauliai, 2004.
15. Giedraitytė V., Raipa A., Rizikos valdymas viešojo sektoriaus inovaciniuose procesuose//*Public policy and administration*.- Vilnius, 2012, Vol. 11, No 4, p. 607–618. Prieiga per internetą : URL: https://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/vpa/archyvas/dwn.php%3Fid%3D340128+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, [žiūrėta 2015.06.03]
16. Gudelytė L., Valužis M., Rizikos valdymas banke.-Vilnius, 2012, Prieiga per internetą : URL: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Rizikos_valdymas_banke.pdf, [žiūrėta 2015.10.07]
17. Hwang H.J., Risk quanta: an approach to understanding modern financial risk//*Journal of Financial Regulation and Compliance*,-Vašingtonas, 2015, Vol. 23, No. 2, p. 179 – 195. Prieiga per internetą : URL: http://dx.doi.org/10.1108/JFRC-02-2014-0015, [žiūrėta 2015.10.07]
18. Investologija.lt, Investavimo rizika ir jos valdymas. Prieiga per internetą : URL: http://investologija.lt/investavimas/kur-investuoti/investavimo-rizika-ir-jos-valdymas/ [žiūrėta 2015.10.07].
19. Investopedia.com., State-Owned Enterprise – SOE, Prieiga per internetą: URL: http://www.investopedia.com/terms/s/soe.asp [žiūrėta 2016.01.07].
20. Ježemovska M. Olčaska B. Pokaitė D. Ekonominiai svertai// *Apskaita ir kontrolė*, 1995.
21. Karpickaitė V. Z., Šutienė K., Verslo rizikos problemas sprendžia matematikai // *Technologijos.lt* Prieiga per internetą : URL: http://www.technologijos.lt/n/svietimas/kurstoti/kur_ir_ka_studijuoti/specialybes/straipsnis?name=S-16909 [žiūrėta 2015.10.07].
22. Karpienė, V., Akcijų portfolio formavimo teoriniai ir praktiniai aspektai // *Magistro baigiamasis darbas*, 2005, Akademija
23. Kedaitienė, A., Kokybiniai tyrimų metodai// *Paskaitų konspektas,* Prieiga per internetą: URL: angele.home.mruni.eu/wp-content/.../kokybiniai-tyrimai-konspektas.doc [žiūrėta 2016.01.07].
24. Kuršelytė, D., Kredito rizikos valdymo modelis kredito unijoje // *Magistro baigiamasis darbas*, 2012, Akademija
25. Lietuvos bankas. Kredito unijų vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatai, 2014 , Prieiga per internetą: URL:

https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GfyZMw_CqUAJ:https://www.lb.lt/03-25+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2016.01.07].

26. Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas Dėl finansų ministro 2001 m. vasario 28 d. įsakymo nr. 49 „Dėl laikinai laisvų valstybės piniginių išteklių investavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo 2014 08 28 d. Nr. 1K-264 Prieiga per internetą: URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/415eca502e9a11e4a83cb4f588d2ac1a [žiūrėta 2016.01.07].
27. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo Nr. VIII-729 pakeitimo įstatymas. Aktuali redakcija nuo 2014-10-01 Prieiga per internetą: URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dcec0410bb3611e38766a859941f6073 [žiūrėta 2016.01.07].
28. Lietuvos Respublikos vyriausybė, Nutarimas „Dėl valstybės įmonių ir valstybės kontroliuojamų akcinių bendrovių, uždarųjų akcinių bendrovių administracijos vadovų, jų pavaduotojų ir vyriausiųjų finansininkų darbo apmokėjimo“ 2002 m. rugpjūčio 23 d. Nr. 1341 Prieiga per internetą: URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.AF454CDF6788 [žiūrėta 2016.01.07].
29. Liučvaitis, S. Rizikos valdymas Ir jos analizės svarba verslo plėtotei.// *Verslas, vadyba ir studijos‘2001*-Vilnius, 2002.
30. LR valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas. Aktuali redakcija nuo 2014 07 24. Prieiga per internetą: URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=478804 [žiūrėta 2016.01.07].
31. Maslauskaitė, A., Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai, 2008, Vilnius Prieiga per internetą: URL: www.lka.lt/download/1308/metodologiniai_pagrindai.pdf [žiūrėta 2016.01.07].
32. Moore, J., Culver, J. and Masterman, B., Risk management for middle market companies// *Journal of Applied Corporate Finance*, 2000, Vol. 12 No. 4, pp. 112-119.
33. Pilibas D., Verslo projekto rizikos valdymas. Prieiga per internetą : URL: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120702_113309-67310/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2015.10.07].
34. Pridotkienė J., Šalies rizikos analizė tarptautiniame versle// *Ekonomika ir vadyba* – 2000. – Kaunas, 2000.
35. SEB Bankas, Finansinių priemonių rizikos aprašymas. Prieiga per internetą: URL: https://www.seb.lt/sites/default/files/web/pdf/finansiniu_priemoniu_rizikos_aprasymas.pdf [žiūrėta 2016.01.07].

36. Siegel, J., J., Stocks For The Long Run, The Definitive Guide to Financial Market Returns and Long-Term Investment Strategies, 1998, New York, Prieiga per internetą: URL: http://www.riosmauricio.com/wp-content/uploads/2013/05/Siegel_Stocks-For-The-Long-Run.pdf [žiūrėta 2016.01.07].
37. Snieška V., Finansinės rizikos tarptautinės prekybos aplinkoje prognozavimas ir valdymas sudarant ir vykdant sutartis// *Ekonomika ir vadyba* , 1998, Kaunas.
38. Startinė G. Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika, mokėjimai, kreditavimas. – Kaunas: Technologija, 2002.
39. Tchankova L., Risk identification – basic stage in risk management//*Environmental Management and Health*.-Sofija, 2002, Vol. 13, No 3, p. 290 – 297. Prieiga per internetą : URL: http://dx.doi.org/10.1108/09566160210431088, [žiūrėta 2015.10.07]
40. Tranfield, D., Denyer, D. and Smart, P., Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review // *British Journal of Management*, 2012, Vol. 14 No. 3, pp. 207-222.
41. Valstybės kontrolė, Finansinės rizikos valdymas valstybės valdomose įmonnėse ir viešosiose įstaigose//*Valstybinio audito ataskaita.* 2014, Prieiga per internetą : URL: https://www.vkontrole.lt/failas.aspx%3Fid%3D3123+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt, [žiūrėta 2015.10.07]
42. Valstybės kontrolė, Valstybinio audito ataskaita valstybės įmonių valdymas 2009 m. gruodžio 23 d. Nr. VA-P2-20-13-24 Vilnius.
43. Viešųjų pirkimų įstatymas, Aktuali redakcija nuo 2016 01 01. Prieiga per internetą: URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C54AFFAA7622/eJMdGqxbgP [žiūrėta 2016.01.07].
44. Viešųjų pirkimų tarnyba, Informacija apie 2014 m. įvykusius viešuosius pirkimus. Prieiga per internetą: URL: http://vpt.lrv.lt/uploads/vpt/documents/files/LT_versija/Administracine_informacija/Ketvirtines_ir_metines_ataskaitos/Metines_veiklos_ataskaitos/2014m/Informacija%20apie%202014%20m_%20viesuosius%20pirkimus.pdf [žiūrėta 2016.01.07].
45. Wilson, N. and Altanlar, A., Company failure prediction with limited information: newly incorporated companie, *Journal of the Operational Research Society*, 2013, Vol. 65 No. 2, pp. 252-264. Prieiga per internetą: URL: http://dx.doi.org/10.1057/jors.2013.31 [žiūrėta 2016.01.07].

Lapienis E. Finansinės rizikos valdymas valstybės įmonėse / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Artūras Balkevičius. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2016.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas finansinės rizikos valdymas valstybės įmonėse. Analizuojamos finansinės rizikos rūšys su kuriomis susiduria valstybės įmonės vykdydamos savo veiklą. Taip pat aptariamos problemos, su kuriomis susiduria valstybės įmonės valdydamos finansinę riziką. Taip pat darbe analizuojama valstybės įmonių specifika teisinio reguliavimo aspektu.

Raktiniai žodžiai: Finansinės rizikos rūšys, rizikos rūšys, rizikos valdymas, finansinės rizikos valdymas, valstybės įmonės, valstybės valdomos įmonės.

Lapienis E. Financial risk management in state enterprises / Financial Management Master's thesis. Supervisor doc. dr. Artūras Balkevičius. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Financial Management, 2016.

ANNOTATION

Master's thesis analyzes the financial risk management in state enterprises. Analyzes the financial risks faced by state enterprises carrying out their activities. It also describes the problems faced by the state company managing financial risks. It also analyzes public enterprises specifics aspects of the regulation.

Key words: Risk type, financial risk, risk management, preventing financial risk, financial risk control, predicting financial risk, state enterprise, government owned company, public company.

Lapienis E. Finansinės rizikos valdymas valstybės įmonėse / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Artūras Balkevičius. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2016.

SANTRAUKA

Valstybės įmonės, kaip ir kitos juridinės formos įmonės, valdydamos savo piniginius išteklius ir atlikdamos kitas savo veiklai užtikrinti būtinas finansines operacijas, patiria finansinę riziką. Finansinės rizikos valdymo efektyvumo klausimas Lietuvos valstybės įmonėse tapo ypač aktualus po 2011 m. įvykusio „Snoro“ banko bankroto, dėl kurio lėšų prarado 34 valstybės įmonės, valstybės valdomos akcinės bendrovės ir uždarosios akcinės bendrovės. Bendra prarastų lėšų suma viršijo 207 mln. Lt. Dėl šios priežasties valstybės kontrolės rekomendacijose buvo nurodyta ministerijoms įgalioti sau pavaldžias įmones parengti finansinės rizikos valdymo taisykles. Tačiau susiduriama su problema, kad nėra aiškių gairių kaip valstybės įmonės turėtų rengti šias finansinės rizikos valdymo taisykles. Taip pat susiduriama su didele problema, kadangi kai kurie privačiuose juridiniuose asmenyse taikomi finansinės rizikos valdymo metodai, jei jie būtų taikomi valstybės valdomose įmonėse, prieštarautų Viešųjų pirkimų įstatymui. Dėl to darbe buvo iškelta problema – kaip, esamomis rinkos sąlygomis, valstybės įmonės gali efektyviausiai valdyti kylančias finansines rizikas? Tyrimo objektas yra finansinės rizikos valdymas Lietuvos valstybės įmonėse. Šio tyrimo tikslas yra, išanalizavus finansinės rizikos valdymą valstybės įmonėse, pasiūlyti efektyviausius šios rizikos valdymo metodus. Šiam tikslui pasiekti iškelti trys uždaviniai: nustatyti finansinės rizikos ir jos valdymo būdų specifiką, nustatyti valstybės įmonės veiklos specifiką, nustatyti taikytinus finansinės rizikos valdymo būdus. Tyrime naudojami palyginamosios ir sisteminės mokslinės literatūros analizės ir sintezės, loginės analizės ir sintezės bei interviu metodai.

Tyrimo metu buvo iškelta hipotezė, kad efektyviam finansinės rizikos valdymui valstybės įmonėse turi būti taikomi specializuoti šiai sričiai metodai.

Pirmojoje darbo dalyje nagrinėjama finansinės rizikos samprata, aptariama jos svarba, kitų rizikos rūšių kontekste, taip pat nagrinėjami finansinės rizikos valdymo būdai, jų pranašumai bei trūkumai. Antrojoje dalyje nagrinėjama valstybės įmonių specifika, jų skirtumai ir pranašumai su kitos juridinės formos įmonėmis. Apžvelgiama įstatyminė bazė, reglamentuojanti šių įmonių veiklą, jos poveikis įmonių valdymui ir sprendimų priėmimui. Trečiojoje dalyje aprašoma metodologinė dalis, kaip ir kokiais metodais remiantis yra atliekamas tyrimas, kaip renkama ir analizuojama informacija. Ketvirtojoje darbo dalyje nagrinėjamas finansinės rizikos valdymas valstybės įmonėse. Analizuojami didžiausi trūkumai esamame finansinės rizikos valdymo procese. Nagrinėjamas

viešųjų pirkimų įstatymo poveikis sprendimų priėmimui, susijusiam su finansinės rizikos valdymu. Taip pat pateikiamas proceso aprašymas kaip turėtų būti valdoma rizika valstybės įmonėse.

Pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai, kaip galėtų būti gerinamas finansinės rizikos valdymas, valstybės įmonėse.

Lapienis E. Financial risk management in state enterprises / Financial Management Master's thesis. Supervisor doc. dr. Artūras Balkevičius. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Financial Management, 2016.

SUMMARY

State companies, as well as other legal forms of companies, managing their cash resources and carrying out their other activities necessary to ensure the financial operations, are exposed to financial risks. Financial risk management performance issue in Lithuanian state enterprises became particularly relevant after 2011, when bank Snoras held it bankruptcy, which funds lost 34 state enterprises, state-owned joint-stock companies and private companies. The total amount of the losses exceeded 207 million. Lt. For this reason, the state control stated in their recommendations that ministries should authorize their subsidiaries to prepare financial risk management rules. However, it was faced with the problem that there are no clear guidelines how state enterprises should prepare the following financial risk management rules. Another major problem is that financial risk management techniques, which are applied in private entities, would conflict with the Public Procurement Act, if such techniques would be applied in state-owned companies. Based on these issues, the main problem was raised in this thesis – how state enterprises can efficiently manage the financial risks at the current market conditions? The object of research is the financial risk management in Lithuanian state enterprises. The objective of the thesis is to make the analysis of the financial risk management in public companies and to offer the most effective methods for managing these risks. To achieve this, three objectives were chosen: to determine specifics of the financial risk and its methods of management, to determine specifics of the state company activities‘, to determine applicable financial risk management techniques. Comparative and systematic literature analysis and synthesis, logic synthesis and analysis and interview techniques were used in this thesis. It was hypothesized that specialized methods should be applied to effective financial risk management of state enterprises.

The first part deals with the financial risk concept and discusses its importance in the context of other risks, also it contains analysis of the financial risk management techniques, their advantages and disadvantages. The second part deals with the specifics of public enterprises, their differences and advantages to other forms of legal entities. Overview is done about legal framework, regulating the activities of these companies and its impact on corporate governance and decision-making. The third part describes the methodological part as well as the methods based on investigation, how information is being collected and analyzed. The fourth part describes the financial risk management in state enterprises. This part analyzes the major weaknesses in the current financial

risk management process. There is also specified that present Law on Public Procurement has an impact on decisions making related to financial risk management. It also gives a description of the process how the risk of state enterprises should be managed.

At the end of the thesis the conclusions and suggestions how to improve financial risk management in public companies are described.